

**Journal ofte dagregister van onze reyze naer de keyzerlyke stadt van
Weenen ten jare 1716**

Johannes Verslype

Editie Jules de Saint-Genois

bron

Johannes Verslype, *Journal ofte dagregister van onze reyze naer de keyzerlyke stadt van Weenen ten jare 1716* (ed. Jules de Saint-Genois). Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen, Gent 1849

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vers021jour02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Voorwoord.

MEN kent de zwaerwigtige gebeurtenissen die het beroemd traktraet, ten jare 1713 te Utrecht gesloten tusschen de verscheidene alsdan in oorlogs-staet verkeerende mogendheden, tot gevolg hadden. Dit hatelyk verdrag deed ons vaderland uitermate veel kwaed. Te die gelegenheid verloren wy Venlo, een deel van Gelderland, eenige vestingen op onze zuiderlyke grenzen, en wat nog meer was, onze staetkundige waerde als natie. De Schelde werd voor de koopvaerdy gesloten en onze reeds zoo zwaer belaste provincien waren gedwongen aen Holland eenen jaerlykschen tol van 125,000 guldens te betalen.

II

Daerenboven bleven er eenige moeilijcke vraegpunten van mindere algemeene aengelegenheid te beslissen, welke, na vele onderhandelingen, eindelyk ook ten onzen nadeele door de afgevaerdigden der belanghebbende Staten te Antwerpen vereenigd, werden opgelost. De overeenkomst deswegens gesloten in deze stad, den 15 november 1715, is gekend onder den naem van *Traktaet van de Barriere*. Onder andere voorwaerden, stond daerin dat de Vereenigde-Provincien gewapende bezettingen zouden mogen leggen in de steden Namen, Doornyk, Meenen, Veurne, Waesten, Ypren en in de schans de Knocke; dat zy, in geval van oorlog, het land tusschen Schelde en Maes gedeeltelyk zouden gemagtigd zyn te overwateren, enz., enz. De zoo geëerbiedigde godsdienst onzer vaderen was ook door dit traktaet bedreigt; de koophandel scheen, om zoo te zeggen, te niet gedaen; al onze duerbaerste belangen waren den vreemden, zonder eenige vergoeding voor ons, jammerlyk overgeleverd, en de zuiderlyke Nederlanden die reeds zoo laeg waren gedaeld onder de spaensche regering, schenen nu voor altyd van de kaert der europeesche volkeren te zullen verdwynen.

Echter waren alle sprankels van vaderlandsliefde ten onzent alsdan nog niet uitgedoofd; elke provincie behield nog het geheugen van haren ouden luister, en des te luider klonk de algemeene schreeuw der verontwaerdiging, dat de

III

overheid van het land zich zoo laf en zoo onbezorgd voor het welzyn harer onderdanen toonde.

Gelyk in de vroegere tyden, als zyne vryheid en zyne onafhankelykheid door den vreemden bedreigd werden, nu ook was het nog eens het graefschap van Vlaenderen dat het eerste tegen zulk een schandelyk traktaet opstond. De staten dezer provincie weigerden de overeenkomst van Antwerpen, - hoewel sedert den 21 december 1715 door de belanghebbende partyen geratificeerd, - te laten afkondigen en besloten een gezantschap, van acht aanzienelyke mannen samengesteld, naer Weenen te sturen om den Keizer zelve in persoon de hoonende voorwaerden van dit verdrag, als ook de daeruit voor België spruitende schade, voor oogen te leggen.

De afgevaardigden die dezen zwaren last op zich namen, waren: 1° van wege de geestelyken, Philippus-Erard Vander Noot, bisschop van Gent, en Johannes Vander Slype, licentiaet in de godsgeleerdheid, vicaris en kanonik graduael der kathedrale kerk van S. Donaes, te Brugge; 2° van wege de stad Gent: Alexander Vander Meersch, heer van Bareldonck, schepen der keure van Gent, en Albert Triest, baron van Auweghem, eerste sekretaris derzelve keure; 3° van wege de stad en het Vrye van Brugge: Roeland de Grass, heer van Bouchaute, burgemeester van Brugge; Felix, baron de Camargo, schepen derzelve stad; Johan-

nes Peelaert, heere van Steemaere, Westhove, enz., oud burgemeester van Brugge, en Johannes Cordonnier, raedpensionnaris van het land van den Vrye.

De provincie Brabant, van haren kant, besloot ook dit voorbeeld te volgen en benoemde hiertoe als afgevaardigden: den bisschop van Antwerpen, den graef d'Ursel en den heer Del Campo, burgemeester van Antwerpen.

De vlaemsche deputatie vertrok den 15 january 1716, na de hiertoe noodige volmagt verkregen te hebben. Wy laten hier de *Commissie* volgen die hun door de staten van Vlaenderen, den 14 derzelve maend, gegeven werd:

Copie van de Commissie tot de Deputatie.

‘De gheheel clergie ende principaele magistraeten van het graefschap van Vlaenderen, te weten Ghendt, Brugghe ende oock dat van het Vrye, ghelesen ende rypelyk overleydt hebbende die brieven welke ons ter handt zyn ghestelt van syne keyserlycke ende catholycke majestydt, den alderdoorluchtigsten graeve van Vlaenderen, den sevensten decembre van het voorleden jaer, met copie van den seventhiensten artikel ende van alles het gonne dat ondersocht is in de conferentie ghehauden tot Antwerpen den 15 december van het selve jaer, naer dat wy tsament by een gheroepen hadden uit alle respectieve districten de bisschoppen, abten, prosten, van de cathedraele ende collegiale kercken de doorlugtige ende edele heeren cononinken ende andere overheden, de welke directelyck ofte indirectelyk eenighe schaede ofte prejuditie daer by souden connen hebben, ende aen wie het toestaet voor

het ghemeyne beste die te voorkomen, deze hebben met eene alghemeyne toestemminghe ende resolutie goetgevonden, dat wy voor de behaudenisse van de catholycke religie, preeminencen ende rechten van syne keyserlycke ende conincklycke majestydt, ende tot voordeel ende welvaeren van ons vaderlandt, uyt ieder membre van het voorseyde graefschap van Vlaenderen eenighe sauden deputeren, de welke in persooone sauden gaen tot syne keyzerlycke ende catholycke majestydt, sich werpende voor den throon van gratie op dat Zy overlegghende onze redens ende ellende, die daer saude uytghevolghen voor het Nederlandt, saude ghelieven voor by te gaen van dit traectaet voor goet te hauden, ofte, waer het saecke dat het selve ghesloten waere, tot geen executie te bringhen.

Aenmerckt hebbende hunne rechtveirdige vraeghen ende alghemeyne toestemminghe, ende wy niet anders voor ooghen hebbende als een altyt duerende ende ongheschonden getrauwigheydt soo aen Godt als aen onsen aldergoetierensten souvereyn, oock het welvaeren van ons Vaderlandt ende bewaeren van de privilegien die aen het zelve door de voorsaeten van syne alderdoorluchtigste hoogheyd ghegeven syn, die wy moeten, volghens onsen eedt, bewaeren ende voorstaen, soo ist dat wy tot dien eynde hebben verkosen, ghecommitteert ende ghedeputeert den hoogweerdigsten heere Philippus-Erardus Vander Noot, bisschop van Ghendt, en graeve van Everghem ende den seer eerweirdighen heere Joannes Verslype licentiaet in de godsheydt, canoninck graduel van de eathedraele kercke, van de selve diocèse vicaris generael; van den kant van het magistraet van Ghendt, den seer edelen heere myn heer Alexander-Augustynus Vander Meersche, heere van Baerledonck, enz.; mynheer Albertus-Xaverius Triest, baron van Auweghem, grave van St. Remy, Herbais, Male, enz.; van Brugghe den edelen ende doorluchtighen heere mynheer Roulant-Ignatius-Josephus de Grass, heere van Bouchaute, Mal-

dere, enz., en mynheer Franciscus-Felix-Ludovicus, baron van het roomsche ghebiet de Camargo ende mynheer Peellaert, heere van Steemaere, Westhove, enz., den beraertsamsten heere Joannes Cordonnier, pensionaris.

Dese voorgenoemde heeren, door kracht van dese brieven autoriseren ende commiteren wy wederom op dat sy bovendien uyt den naeme van ons landt syne keyserlycke ende catholycke majesteydt op het alderrootmoedigste sauden bidden dat sy van de andere articulen, die tot nog toe voor ons geswegen syn, sauden moghen inspectie nemen, op dat sy het geene tot nadeel van de religie, tot prejuditie van syne keyserlycke ende catholycke majesteydt ende van ons vaderlandt sauden connen strecken, sauden moghen ondersoecken ende overweghen ende al het geene waerachtigh is ende van de aude tyden altyt onderhouden, voorstellen ende beschermen, goetkeuren al het geene in dit deel door ons ghedeputeerden saude ghehandelt worden, tot welckers trouwe wy bevolen ende gheboden hebben dese brieven met ons respectif merck onderteeckent te worden den 14 january 1716. Ende was onderteeckent: Alexander Van Volden, P.-F. De Lampereel, J.-C. De Villegas, P. Oliviers.

Van onder stont: Comt over een met syn origineel het welck ik bovengheschreven magistraet van Gendt der eerste banck ghetuyghe, ende was onderteeckent: P.-F. De Lampereel.’

Hieruit kan men beseffen dat de vertoogen der afgevaerdigden niet alleen tot doel hadden van zich te verzetten tegen de zoo gezeide *extensie van limiten* van het Utrechtsch traktaet, maer byzonderlyk van de voorregten van den katholyken godsdienst te verdedigen, welke voorregten groot gevaer liepen van te worden miskend door de hollandsche bezet-

VII

tingen die in de belgische steden zouden worden geplaetst.

De moeilijkheden die de uitvoering van het traktaet van Utrecht en van de overeenkomst van Antwerpen begeleidden, zyn nauwkeurig uitgelegd geweest in eene bekroonde verhandeling van den heer ED. WILLEQUET, getiteld: *Histoire du système de la Barrière. Brux.*, 1849, 8°.

De Journal ofte Dagregister die wy hier uitgeven, behelst eene belangryke beschryving van de reis die de vlaemsche afgevaardigden naer Weenen ondernamen, alsook uitgebreide inlichtingen over de onderhandelingen die deswegen in die stad gehouden werden. Hy is opgesteld door een van hen, door den heer Johannes Vander Slype of Verslype⁽¹⁾, die alle de beraedslagingen, welke te Weenen plaets grepen, bywoonde en dus allerbest onderrigt voorkomt.

Alleenelyk omtrent de waerheid bekommerd, geeft de schryver van dag tot dag de minste omstandigheden van de reis van Brugge af tot Weenen toe. Hy beschryft de menigvuldige gehoooren die het gezantschap in de hoofdstad van Oostenryk kreeg, zoowel van de leden van het keizerlyk huis als diegene van hooge ambtenaren welke de afgevaardigden aenvaerden. Plegtigheden, maelyden, feesten, byzondere gesprekken, niets is er in verzuimd. Ook onder deze betrekking levert dit werkje veel belang op.

Wat den styl aengaet, hy is eenvoudig, dikwyls zelfs ge-

(1) Vroeger was hy pastoor te Lichtervelde geweest.

VIII

meen en plat; de schryver schynt alle letterkundige gezochtheid te willen vlugten; in de gedachten treft men ook niet zeer veel verhevenheid aen; de man schryft gelyk hy denkt, het is een reiziger die vertelt al wat hy ziet. De tael, hoewel van vreemde woorden nog al vry, zou beter kunnen zyn. Maer men weet toch wat styl en tael in het begin der XVIIIe eeuw ten onzent waren! Niettemin, kan deze Reis, voor den schryftrant, als een staeltje doorgaen van de slaep-periode onzer letterkunde, zoo als de heer Snellaert dit tydvak genoemd heeft. Overigens vindt men daerin belangryke byzonderheden over eenige aenzienelyke personen van dien tyd, zoo als over den Prins Eugenius Van Savoyen, den graef Van Stahrenberg, den keizer Carolus VI, de aertshertogen, de oude Keizerinne, enz.

Verslype eindigt zyn *Dagregister* met de beschryving der stad Weenen.

Na een verblyf van vier maenden, verliet hy deze stad den 19 mei 1716 en keerde terug naer zyn vaderland.

De vertoogen van de vlaemsche afgevaardigden kregen ongelukkig geenen gunstigen uitslag. De markgraef De Prié werd naer de Nederlanden gezonden om met de Generale Staten in onderhandeling te komen. De zaken verslechtten langzamerhand, en onze ellendige provincien zagen nog eens hare heiligste belangen, door onkunde en onbezorgdheid, aen den vreemden geslagtofferd.

Onze uitgave is gedrukt geweest na de vier handschriften die van deze Reis bestaen en waervan niet eene het origineel is. Twee derzelve hooren de stads-bibliotheek van Gent toe; de twee andere zyn in bezit van den heer Ph. Blommaert alhier, die ze vriendelyk ter onze beschikking zette.

Zie hier de beschryving dezer vier handschriften:

1° *Journal ofte dagregister van onse reyse naer de keyzerlyke stadt van Weenen.*

Kleine in-4°, geschriftc van het begin der XVIIIe eeuw, 88 bl. (stads-bibliotheek, HHS. N° 515).

2° *Zelfde titel.*

Kleine in-4°, copy gemaekt in 1770 door broeder Bavo Wterschaut, monnik van de abdy van St. Pieters te Gent, 434 bl. (stads-bibliotheek, HHS. N° 451).

3° *Beschryving der Reyse naer Weenen, gedaen door de heeren gedeputeerde der staten van Vlaenderen, in den jare 1716, om te reclameren tegen het tractaet van Barrière, gesloten tot Antwerpen den 15 November 1715, tusschen Syne Keyserlyke en Catholyke Majesteyt, Carel den VI ende hunne mogende heeren de Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, beschreven door den eerweerden heer Joannes Vander Slype, vicaris ende canonik graduel der cathedrale kerke van S. Donaes, te Brugge.*

In-fol., geschreven in 1724, 282 bl. (hoort toe aen M.Ph. Blommaert).

4° *Journal ofte daghregister van onse reyse naer de keyzerlycke hoofst-ad van Weenen.*

In-4°, geschrifte van het begin der vorige eeuw, 174 bl. (hoort toe aen denzelfden).

In die vier handschriften staet vóóraen de bovengemelde *Commissie*. Na de *Reis* vindt men de kortbondige beschryving der feesten die te Gent plaets grepen ter gelegenheid der geboorte van keizer Karel. Daerenboven heeft men by N° 4 verscheidene andere historische stukken gevoegd, welke nogtans geene betrekking hebben met de *Reis* zelve.

Wy zullen hier doen opmerken dat alle deze copyen naer elkander geschreven schynen te zyn; zy behelzen immers alle dezelfde feilen en misslagen. Het oorspronkelyk handschrift van Verslype is ons onbekend.

Aen den styl hebben wy geene andere veranderingen gedaen dan diegene welke vereischt schenen te zyn door het ponctuëren en om den text in eenige plaetsen, waer er gappingen of misschrevene woorden stonden, voor den lezer verstaenbaer te maken.

BARON JULES DE SAINT GENOIS.

Gent, 30 October 1849.

Journal ofte dagregister van onze reyze naer de keyzerlyke stadt van Weenen.

[Januari 1716]

Den 15 january 1716, op den feestdag van den glorieuzen naem van Jesus, hebbeik⁽¹⁾ met myn Heer den Burgemeester Bouchaute, ende myn heer den Pensionaris Cordonnier, onder de bescherminge van den H. naem Jesus, de swaere reyze aengenomen in den alderbittersten koude, die geduert heeft den geheelen tyd van onze reyze.

Ten 11 uren zyn wy uyt de stadt van Brugge vertrocken naer Gendt, ende in den uytganck van de stadt, onfing ik eenen brief van zyn hoogweirdigheyt, myn heer Van Susteren, die vol was van affectie ende beleeftheyt, en by de welke

(1) De heer Jan Verslype, licentiaet in de godsgelerdheid.

hy toestont, om het gemeene beste van het vaderlandt, dat ik deze reyze zoude aennemen. Dezen brief wiert my toegebracht door mynen neve Bouckaert, die den zelve in de Abdye van den Eekhoude door den post ontfangen hadde.

's Avonts laet tot Gendt komende, de poorten waeren gesloten, maer zy wierden aenstonts open gedaen.

Den 16 vertrocken wy naer Brussel, naer dat verscheyde van de voornaemste van Gendt ons hadden komen eene geluckige reyze wenschen.

Tot Aelst aenkomende, ik vond daer myn heer Rynsacker met mynen swaeger Pater Wallaert, die met alle haest naer Antwerpen vertrock om dat zynen outstenson in het couvent van de jesuiten gevaerlyk ziek lag.

Den 17 ben ik met eene cheeze vertrocken naer Mechelen, om afscheyt te nemen van zyne hoogweirdigheid onzen bisschop van Brugge, ende hebbe met hem genoenmaelt in het seminarie, ende op den zelve dag ben ik vertrocken naer de stadt van Loven, om my te voegen met myne compagnie, ende hebbe dien avond gaen groeten den President van het pauselyk collegie, ook myn heer Damen van het groot collegie ende den heer Martyn, die ons met alle beleeftheyt ontfangen heeft.

Den 18 zyn wy vertrocken naer Thienen, alwaer wy een weinig peysterden, ende 's middags aten wy in het stedeken Landen, ende 's avonts met veel moeyte geraeckten wy in het stedeken Waerhem, vyf mylen van Luyck; maer alzoo dat 'er in dat stedeken niet een geschickt logiest en was, gingen wy, ons dryen, tot de paters Recollecten, die ons zeer hertelyk ontfingen, ende bleven daer vernachten.

Den 19 trocken wy naer de stadt van Luyck, maer hier

was 't, dat wy begosten miserabelyk te marcheeren, om dat de waegenslaegen zeer diepe laegen, ende hart vervrosen, ende veel wyer liepen⁽¹⁾ onzen waegen; zoo dat de wielen bynaer geduerig stropen, en de peirden waeren zoodanig vermoeyt, als of zy de reyze gedaen hadden van veel uren, daerom bleeven wy daer vernachten.

De stadt van Luyck ligt in een groote leegte, zoo dat men inkomende zeer vervaerlyk moet zincken; zy ligt als op eenen amphiteater van bergen, ende zy is zeer vuyl van straeten. De Domkerke is zeer groot, maer de mueren zyn bynaer swart; hier en daer ziet men schoone gebouwen, maer het schoonste dat 'er te zien is, is de prachtige brugge die over den Maes ligt. Het casteel ligt op eenen hoogen berg, ende in het afdaelen zyn het al wyngaerden, die op hunnen tyd gebonden staen aen perssekens, die niet hooger en zyn als dry voeten buyten de aerde; de menschen zyn doorgaens alhier zeer leelyk, ende voornaemelyk de vrouwpersoonen, grauw van lichaem, ende rauw van manieren.

Den 20 vertrocken wy met de zelve voiture naer Aken, ende moesten wy een heel ure besteden, om dat wy het ongeluck hadden van onverregeworpen te worden in den sneeuw, maer zonder iemand beledigt te zyn; wy en konden hier en daer nauwelykx doorgeraecken om de menigte van 't sneeuw. Wy passeerden de Maes aen een stedeken genoemt Wyset⁽²⁾, daer een capittel is gelyk tot Haerlebeke.

- (1) Hier moeten eenige worden te kort zyn; ik geloof dat er in het oorspronkelyk handschrift gestaen heeft: *'wyder liepen dan de wielen van onsen waegen.,...'*
 (2) Nu *Visé*.

Den bisschop van Gendt⁽¹⁾ was twee dagen te vooren de zelve riviere met veel waegens en peirden gepasseert. Wy aten hier, ende gingen slaepen tot Gallop, alias Gulpen, dry uren van Maestricht, toebehoorende aen de heeren Staeten van Hollandt, die aldaer het magistraet stellen uyt hun gezinde. Den rechten catholycken roomschen Godsdienst geschiet in de kercken by touren zonder troubel.

Wy hoorden hier dat 'er in dit gewest veel struyckroovers waren in eenen put, ende dat eenige kloeke gasten gaende op de voleurs-jacht, staende achter een schutsel, zoo haest zy begonden gehuyl te maeken, quaem 'er daer wel twaelf uytgelopen, zoo dat zy moesten het haesepat nemen.

Den 21 vervolgden wy onze reyze naer Aecken, ende quaemen daer aen omtrent ten een ure; wy aten in den Wilden man, ende ontsloegen onzen voerman: want hy niet voorder meer en konde, ende wy met het vallen niet meer gedient en waeren.

Wy naemen twee voituren die men diligentien noemt, alwaer wy voor ieder voiture omtrent 27 schellingen wisselgelt gaeven, maer noyt myn leven en hebbe ik moeyelyker voiture gevoelt; ten deele om het ras reyden, wy dansten eenen halven voet hooge zonder violen.

Wy quaemen 's avonds tot Alden onder de zouvereynitheyte van den Ceurvorst van den Palst, maer een zeer arm land, door den gepasseerden oorloge, ende brantstichtinge der Fransche in het jaer 1683. Hier hadden wy het geluk van d'eerste reyze à la paillasse te slaepen, maer om dat het in een stove⁽²⁾ was, het ginck nog beter dan wy meynden.

(1) Ph.-Er. Vandernoot.

(2) *Stube*, gemeene zael by de Duitschers, vereenigingplaets, *salon*.

Den 22 's avonds passeerden wy door Gullyck, eene stercke stadt ende plaetze met een citadelle; eer dat wy deze stadt toequaemen, passeerden wy een rivier, de Roer genaemt, vallende eenige mylen van daer in de Maes, maer dit en is de Roer niet die door Ruremonde loopt.

Van daer passeerden wy door Bergen, een dorp zeer slecht, ende ook van peysteringe.

Dit geheel land bestaet bynaer in bosschen, genaemd het Gullycker-bosch, zeer overvloedig in groot wilt, voornaementlyk in herten ende dheynen. De boeren en mogen even wel, op groot lyf-straffe, geene van deze dieren schieten, al is 't nogtants dat zy groote schaede doen aen het saeyland, ende daerom is hun saeyland rondom gepallisadeert.

Wy hebben, daer door passerende, geen wilt gezien, maer den bisschop van Gendt hadde er, twee daegen te vooren, een groote menigte gezien, ende om dat men ze niet en schiet en zyn zy niet zeer wilt nog schouw.

's Avonds passeerden wy door Coninckxdorf, alwaer een vermaert capittel is van vrouwen.

Tot Ceulen gekomen zynde, gemerckt dat' er in het logement, daer den bisschop van Gendt met de andere heeren gelogeert was, geen bequaeme plaetze en was, wy gingen logeren in het hof van Hollandt, liggende dicht aen den Rhyn recht over Duyts, wezende de jode stadt aen de oversyde van den Rhyn.

Noteert dat hun de joden hier in deze plaetze zeer kort moeten houden, en niet en mogen in de stadt komen, ten zy al vooren oorlof gevraegt t' hebben; als dan geeft men over al het geselschap, ende waer voor zy moeten een halven pattencon wisselgeldt geven voor ieder ure; om dat zy, voor

dezen, alle de steenputten van de stadt vergiftigd hadden, ende daerom zyn de steenputten veranderd in pompen.

Dien avond gingen wy zyn hoogweirdigheyt den bisschop van Gend groeten ende de andere heeren van de deputatie, de welke wy allegaeder in goede gezontheyt vonden, ende wierden van hun met blydtschap ontfangen. Terwylen wy daer waeren, quaem den Nuntius van alhier de visite geven aen zyn hoogweirdigheid, ende andere heeren van de deputatie; hy presenteerde zeer beleefdelyk zynen dienst, ende prees ten hoogsten den iever van de Staeten van Vlaenderen voor het welvaeren van de H. Religie, ende het welvaeren van het vaderland; hy beloofde insgelykx eenen brief van recommendatie te schryven aen den Nuntius van Weenen, den welken hy 's anderdags vroeg aen den bisschop van Gend sont in een casset.

Den 23 vertrock zyn hoogweirdigheyt met de andere heeren door het Westerwoudt; wy zaegen hun van uyt onze herberge passeeren met koetsen en peirden over den vervrozen Rhyn, ten negen uren voor middag.

Maer het was wel tien uren en half, eer dat zy vertroocken, want een van hun peirden was, door een ander peird voor hem gaende ende dat van achter uyt sloeg, aen het been gequets, ende buyten staet gestelt van te konnen marcheren, waerom zy moesten een ander zoeken om in te spannen; ende een ander peird dat de bagagie over den Rhyn trock, was door het ys geschoten, en daerom liep er wat tyd aen, eer dat het konde uytgetrocken worden.

Wy zyn dezen dag hier gebleven, eensdeels om onzen adem te herscheppen, ende om onze kragten te herstellen, ende eensdeels om by onze banquiers ons credit brieven te doen verzekeren.

Ceulen is een fraey stadt ende zeer ryck geregeert door haere borgemeesters die als souvereyne zyn, ende in de welke veel fraey outheden ofte antiquiteyten te zien zyn.

Voor eerst de Domkerke is een zeer prachtig gebouw, met een magnifiquen thoren, die zeer breed is ende verciert met seer schoone sny-wercken, ende indien hy voltrocken waere, het zoude een van de wonderheden des weirelts wezen; maer de mueren ende pilaeren van binnen zyn heel bruyn, want men hier niet en wit. In deze kerke is een capelle achter den hoogen autaar, alwaer is het vermaert graf van de H.H. Dry Koningen, van de welke de hoofden gethoont worden, ende van deze reliquien en is er in geen plaetze ter weirelt iedts mede gedeylt. Aen het graf van deze H.H. Dry Koningen geschieden veel mirakelen, onder andere is het hier voortyds geschiet dat er in Hongarien een onbeschryvelyke droogte was, ende daer uyt eenen dieren tyd te wege; zy hebben alsdan een bedevaert gedaen naer dit graf, ende is daer zoo een overvloedigen regen gevallen, dat hy alles herstelt heeft, ende daerom wordt 'er alle zeven jaeren een bedevaert gedaen uyt Hongarien tot eeuwiger gedachtenisse, ende deze pillegrijs worden door die van het magistraet vyftien dagen lanck zeer fraey onthaelt in een schoon huys, het welke tot dien eynde gebouwt is. Een weinig ter zyde, boven het graf, in het verwelfsel van de kerke, is 'er een gat te zien van dry ofte vier voeten breed, ende daer staet rontom geschreven, dat in het jaer....eenen grooten storm wind op den 30 octobre, eenen grooten steen door het dack geworpen heeft. Dezen steen staet een weynig ter zyde van het graf, zynde als een stuck van eene rotse, ende van eene groote swaerte, ende wort den duyvel-

steen genoemt, want men meynt, dat den duyvel dien door het dack geworpen hadde om daer mede het graf te verpletteren, maer ten is niet gehindert geworden.

Onder ander kerken is ook zeer schoon die van de H. Ursula, de welke in haeren inganck iemand beweegt door haere maertelie ende van haer medegesellen, de welke geschiet is in het jaer 238, en liggen allegaer in de kerke begraeven, ende sedert en laet men daer niemand begraeven worden. Daer wordt ook een graf gethoont van een prinsesse, dogter van een hertoginne van Brabant, de welke men daer met geweld begraeven hadde; maer 's anderdags wiert de kiste uyt de aerde gevonden, hangende in de locht; ende de kiste is vast gemaect aen eenen pilaer van de kerke, alwaer zy een graf ofte tombe gemaect hebben.

Men ziet in deze kerke veel verheven graf-steden, maer op de oude maniere, waer in de lichaemen van verscheide van deze martelaeressen rusten, onder ander was het graf van de H. Ursula, wiens lichaem langen tyd heeft onbekent geweest onder de aerde, ende ten lesten door een duyve ontdekt, de welke eenige daegen naer malkanderen op zeker ure op haer graf quaem ruste, het welke nu verheven is: ende deze geschiedenis staet met kopere letteren rontom het graf geschreven.

Deze mueren van die kerke zyn van boven als getapisseert met de gebeenten van de H.H. martelaeressen, ende daer zyn voor ieder vergulde traillien maer in een capelle die ter zyde aen den inganck van de kerke is, ende met kloeke deuren gesloten was, de zelve tapisserye open, ende rontom een menigte van zilvere cassen, waer in de hoofden van zommige waeren, waer onder was het hoofd van de H. Ursula,

ende van haeren bruydegom Etherus, als ook van andere princessen die wy kusten ende die ik met myn cachet aenraeckte. Wy zaegen daer ook veel outheden, als een van de steenen kruycke van Cana in Gallileën, de welke een specie is van orientaelschen marmer of agat.

In deze stad is een wonderbaere geschiedenis uitgebeelt in de kerke der twaelf apostelen, de welke gebeurt is in het jaer 1571. De vrouwe van eenen burgemeester zynde begraven met eenen kostelycken rinck aen de vingeren, den put-maecker is 's nachts in de kerke gegaen, ende heeft de kiste geopent, ende vindende haer in het leven, hy heeft de vlucht genomen. Zy is uyt het graf opgestaen ende met haer doot-kleed naer huys gekeert, alwaer kloppende aen de deure, ende haer aen den knecht kenbaer maekende, hy en wilde haer geen geloof geven; maer geheel verbaest, ende verschrickt zynde is tot den meester gelooopen, die zulkx ook niet en wilde gelooven; hy is van binnen aen de deure gekomen, haer eenige scheldwoorden toesprekende, maer zy hield altyd aen, waer op hy antwoorde, dat hy eer gelooven zoude, dat zyne peirden op den solder stonden, als dat hy gelooven zoude dat zy, die van buyten aen de deure stondt, zyn huysvrouwe was; ende hy hoorde terstont een groot gerucht ende dommelinge op den zolder, ende de twee koetse-peirden staecken hun hoofden te vensteren uyt, waer door verschrickt zynde, de vrouwe wiert ingelaeten; zy is ten lesten herstelt ende genezen, ende daer naer heeft zy nog zeven jaeren geleefd, ende zeven kinderen gebaert, ende in deze kerke hangt een stuk lynwaet 't welke zy gesponnen ende aen de kerke vereert heeft.

Wat aengaet deze peirden, de meeste verslaegentheyt was, hoe dat men die beesten zoude beneden krygen, het welke

ten lesten door machinen gebeurt is; ende nog tegenwoordig in het zelve huys, het welk wy gezien hebben, staen dag ende nacht open op de zolder twee vensteren, uyt de welke twee peirds-hoofden steken.

Alzoo den tyd dat wy tot Ceulen waeren den Rhyn toegevrozen was, ende dat de borgers met hoopen op het ys liepen, zelfs dat' er tenten opgespannen waeren, zoo gebeurde het dat de studenten ende andere jonckheyt hier en daer liepen om de joden, die hier zeer gehaet worden, te quellen, ende begonden met steenen ende sneeuw-ballen in de glaezen te werpen, zoo verre, dat de joden genoodtsaecht waeren eenen post naer Bon te zenden, om van den hertog bystant te verzoeken.

Men ziet hier in deze quartieren de studenten in menigte om Godts wille gaen; want 't studeert hier al: ryp en groen, ryk en arm.

Den 14 zyn wy met onze voiture ende bagagie den Rhyn gepasseert, ten zeven uren en half, ende ontrent een ure daernaer, eer dat alles gereet was, trocken wy naer eenen bosch, gelegen tusschen Ceulen en Francfort, genoemt het Westerwoudt. Wy hadden voor eerst eenen zeer vervaerlyken weg op den boort van den Rhyn, want wy en reeden geen twee voeten van die riviere, en dit duerde wel een half ure, ende gelyk hier de snel loopende riviere sterck tegen den boort speelt, zy zoude lichtelyk een deel van de zelve doen inquelllemen, ende de passagiers doen versmooren.

Dit woudt streckt zich wel uyt tot thien uren verre, ende de inwoonders van daer ontrent mogen op zeker daegen ende tyden van het jaer zoo veel houdt kappen als het hun belieft; maer men vindt hier anders niet als groote stoven, die wel

warm zyn, maer verdrietig, om dat zy niet en zyn te vergelyken by ons vier daer af men de vlamme ziet op gaen.

De Duytsche moeten van hart natureel zyn, want in de felle koude, daer wy ons qualyk konden verwarmen met ons wel te decken, liepen zy in hunne hemde-mouwen met een enckel lyveken, en zommige met bloote voeten tot de kleyne kinderen toe.

Doen wy tot Luyck gekomen waeren, begonden wy groote moeyelykheyd te krygen met ons geld: onze schellingen wierden daer thien stuyvers gerekent, ende ander munte naer advenant, maer de oortjes die en dogten daer niet. Alzoo wy in Gullycker-land quaemen, al onze munte benevens den halven pattacon en dogt niet, ende de pistolen gingen niet hooger als zeven guldens en dry creyters⁽¹⁾: als wy begonden in het Westerwoudt te kommen, wy passeerden daer verscheide waeter-stroomen in forme van rivieren, die ondiepe zyn, ende den grond vol keyen, maer zeer snel stroomende, ende deze waeren voor het meestendeel vervrozen, zoo dat het hier ende daer zyn swaerigheyd hadde om te passeren.

Het eerste stedeken, dat wy ontmoeteden ende door reden was Sibourg ofte Citadelle, die op eenen hoogen berg ofte steyle rotse ligt.

Voortgaende, wy passeerden een ander bourg, Blanckenberg genaemt, maer daer en was nog verschen zeevisch, nog geirnaert te krygen; wy gingen hier in een huys om den hospes tegen de wilde beesten te bevryen; dit dorp behoort toe aen den hertog van den Palts.

(1) Kreutzers.

Wy voorderden dien dag onze reyze nog ontrent vyf uren, en quaemen in eene ellendige herberge daer nog wyn, nog bier, nog keirssen, nog vleesch, nog visch, nog eyeren, nog goet broot en was; maer swart en onsmackelyk brood, lampolie, appelciter, dat ondrinckelyk was, daer by was't nog een weird, ende het geheele dorp calvinist, onder het gebiet van Saxen; hy scheen bezeten te wezen van eenen stuere duivel; maer tot zyn hulpe hadde hy eenen gierigen duivel, want hy dede ons betaelen dat wy niet gehadt en hadden. Hier slieden wy gerustelyk op het stroy, alwaer het beere-vel zeer wel te passe quaem, ten waere dat wy goeden cabilleau ende voorraet van wyn hadden mede gebrocht.

Wy zouden hebben konnen onzen tyd passeren met de lammentatie van Jeremias te zingen, ende aldaer met de kleyne kinderen slaepen te gaen zonder eten; maer wy en lieten niet van ons, in onze aermoede, wel te vermaeken.

Den 25 januarii 's morgens vroeg, vertrocken wy uyt dat huys van wilden, ende quaemen peysteren op een prochie, genaemt Huysenbach, gebiet van den graeve van Akenborgen, al waer dat het al luthers was.

's Avonts quaemen wy aen een dorp, Ceurbach genoemt, zynde van de zouvereyntheyd van den Ceurvorst van Trier, daer wy beter waeren: den weird was catholyk gelyk alle de prochiaenen; hy was zeer eerlyk man, ende ontving ons genaedig.

's Morgens den 26, dede ik daer misse ten vyf uren, het gene zeer wel te passe quaem voor d'ingezetenen, want zy maer in dry weken een misse en hadden, ende moesten een ure verre gaen om die te hooren.

Het is te aenmerken dat al is 't zaeke dat dit volk zeer

rouwe menschen zyn, zy nogtans een politie hebben, die men in ons land op de buyte-prochien niet en heeft; want van den acht uren 's avonds tot den vyf uren 's morgens in den winter, is' er eenen nacht-roeper, die bynaer van huys tot huys gaet tot het verhoeden van den brand ende quaet volk.

Sondags den 26 vertrocken wy, ende quaemen tegen den middag peysteren in een stedeken genaemt Limbourg, onder het zelve gebiet.

's Avonts quaemen wy in een dorp genaemt Heyl, zouvereyntheyd van den Prince van Nassauw-Holstein, ende de hoofstad van deze zouvereyntheyd wort genaemt Nassauw, die wy zaegen liggen op de rechte hand van dit dorpken op den Rhyn; den weird was luthers, die ons zonder zavonnette wel wiste te barbieren.

Wy vertrocken den 27, de koude zeer fel wezende; wy slooten ons in onzen back-waegen, maer indien de koetze open geweest hadde, wy zouden bange ende benauwt geweest hebben, jae bynaer tot' er doodt, want wy klommen langzaam op een hooge rotze, zoo dat het beneden als eenen afgront was, om dat de rotze aldaer zeer steyl afdaelde, daer by was ook den doorgank zeer nauw ende enge, ende het een wiel al rydende schoot af naer de leegte, ende ten waere dat het hadde tegen gehouden geweest door een stuk hout dat tegen den weg vervrozen lag, daer hadde het niemand ontkomen.

Wy hoorden den voerman wel uyt schrick en vreeze roepen, maer wy en wisten niet wat' er schuyldte tot dat wy al voor by waeren; aen den voet van deze rotze lag een dorp Koningstein genaemt, alwaer wy ons wat gingen warmen, ende een glazeken brandewyn dronken. 'T is hier de zouvereyntheyt van Ments; een weynig van daer passeerden wy onder

eenen vervrozen water-meulen, die redelyk diep was, tot dry a vier voeten, ende eenige roeden van ons zaegen wy een koetze, die door het ys gevallen was; ende langen tyd moesten zy kloppen om daer uyt te geraeken.

Wy passeerden geluckelyk onzen weg, maer naemen nogtans voor ons dien niet meer te nemen, ende in het wederkeeren den Rhyn af te vaeren.

Wy quaemen eyndelinge by Francfort, alwaer een zeer schoon pleyn was, ende veel speel-huyskens; naer middag ontrent ten twee uren quaemen wy in de stadt, ende gingen logeren in de hostelerye genaemt het Rooden-Huys, die zeer vermaert is, want hier zomwylen dry Ceurvorsten t' saemen op eenen tyd gelogeert hebben.

Hier vonden wy zyn hoogweirdigheyd den bisschop van Gend, met de andere heeren gedeputeerde, maer den hospes wist ook dit ambacht van wel te scheiren, want wy moesten eenen permissen pattacon geven, daegs, voor onze kamer, ende de reste zoo van eten als van drinken wist hy met eene goede gratie naer advenante te rekenen; want hy stack vol processen, en was verdacht van valsche munte: naer te zien het gene hem tot Weenen vyftig duyzent ducsaeten gekost heeft.

Francfort is eene schoone ende groote stadt, ende was van de keyzerlyke ofte ryk-steden zeer wel gefortificeert ende volkryk; de huizen zyn van roode huys-steenen, het welke gelyk is aen een soorte van root marmer, ofte van hout en leem, het welk overstreken is met zeker plaester als terras.

Het magistraet, het welke men Senaet noemt, is eenen zouvereyn, maer al te mael van Lutheraenen; de Catholyke hebben de groote kerke, ende eenige andere kerken, maer

de Calvinisten, die daer in groot getal zyn, en mogen in de stad geenen dienst doen, nogte zy en laeten ze geenen poorter worden; maer zy moeten jaerelyks veel aen de stad contribuieren om daer te blyven wonen, ende hier uyt is het spreek-woord voortgecomen, dat men zegt: de catholyke hebben de kerken, de lutheraenen de regeringe, ende de calvinisten het geld!

Hier wonen ook by menigte van joden, maer vuyl ende onnuttig, daerom noemt men se smausen; zy zyn zeer aerm, als die van Amsterdam; zy moeten met lange mantels ende lange scherpe baerden gaen; zy loopen lanckx de straeten als jachthonden om met iemant te gaen, ende voornaementlyk met de vremdelingen; zy hebben hun woonste ofte quartier afgescheyden van de stad, alwaer zy hun tegen den avond op het luyden van een klokke moeten retireren op swaere lyfstraffe.

In deze stad is een gulde Bulle te zien, die aen ons gedeputeerde wierd gethoont, de welke is eenen boek in-quarto, bestaende in vyf-en-twintig parckemente blaederen met parckemente deckselen; die Bulle, die in het jaer 1356 door Carel den vierden gemaekt is, behelst den Eedt, die moet gebeuren door den keyzer, als wanneer hy gecroont wort, ende den rang die de ceurvorsten in deze solemniteyt moeten houden, zoo wel als in de verkiesinge van eenen nieuwen keyzer.

Deze stad is door deze Bulle gestelt tot de verkiesinge ende krooninge van den keyser, gelyk den tegenwoordigen keyser Carel den zesden daer gekozen ende gekroont is op den 2 december 1711. Maer zyn elders gekroont, als Henricus den tweeden, tot Mentz, ende andere tot Nuremberg, maer dit en geschiet niet meer.

In deze stad wiert veel eere aen onse gedeputeerde gedaen, den heere Syndic met den heere Major van de plaetze quaemen de heeren gedeputeerde van Weenen met den senaet complimenteren. Men tracteerde dien avond de gedeputeerde met een treffelyke collatie ende kostelyken wyn.

Sy thoonden ons 's anderdags hunne bibliotheque die zeer schoon was, ende voorzien van alle sorten van boeken; daernaer gingen wy de arsenaelen zien, alwaer wy in het een, een ontelbaer menigte van alle sorten van hant-geweir zaegen, ende dat het fraeyste was, dat alle de waepenen zoo klaer waeren, ende zoo wel onderhouden. Daer naer zaegen wy de arsenaelen van het grof geschut, alwaer een groote menigte van swaer canon en mortieren waeren, groot en kleyn, het meeste deel metaele stucken.

's Middags den 28 quaemen die heeren met ons het middagmael nemen, ende zy prezen ten hoogsten onzen iever voor het vaderland.

Den 29 bezorgden wy ons creditbrieven by onze kooplieden; ende den bisschop van Gend vertrock dien dag met de andere heeren gedeputeerde naer Nuremberg.

Den 30 vertrock myn heer Van Bouchaute met myn heer Cordonnier; maer ik bleef nog tot Francfort, ten verzoeke ende instantie van myn heer Peelaert, die eenige daegen hadde de kortze gehad.

Den 31 volgden wy de andere heeren, ende als wy aen de poorte quaemen, stont de wacht gerangeert, ende den capiteyn stont met den hoed in de hand.

Den zelve dag, naer middag, quaemen wy tot Asschaffembourg, een stedeken dat redelyk fraey is, liggende op een rotze aen de west zyde van den Main, welke riviere aldaer zeer breed

is, maer veel breeder tot Francfort, want de Steenbrugge is aldaer vier hondert stappen lang.

Alhier is een schoon vierkante casteel, hebbende op ieder hoek eenen vierkanten toren, met verscheyde schoone kaemers, ende hebbende fraeye appartementen d'een boven d'ander, zoo dat wy van buyten vier hondert vensteren telden; hier zyn ook verscheyde kloosters ende hospitaelen, ende de paters Jesuiten doceren hier de philosophie, maer de studenten die gepromoveert worden, die moeten gaen hunne disputen doen in de universiteyt van Ments; want deze plaetze aen dien bisschop toebehoort.

[Februari 1617]

Alzoo myn heer Peelaert onder wegen wederom met een felle kortze bevangen wiert, zoo bad hy my dat ik daer eenen dag zoude verblyven, verhopende dat hy haest zoude herstelt zyn; maer als ik zag, dat zyne ziekte scheen van een langduerigheyd te wezen, ende dat ik niet en durfde zoo lang achter de andere blyven, ben ik den tweeden february vertrocken.

Uyt deze plaetze vertreckende, klommen wy op eenen zeer hoogen berg; maer daer en was hier geen perykel, want hy zig zeer breet uytstreckt, ende dezen was tien uren lang, ende niet anders dan eenen bosch van groote eecke boomen; ter zyde zag men veel schoone pleynen beplant met wyngaerden: maer wy en ontmoetten niet een huys, ten zy half wege, de welke wy voorby gingen, ende en peysterden maer als wy uyt den bosch waeren, in een dorp toebehoorende aen den bisschop van Wurzburg, wiens zouvereyntheyd hier begint. Van daer vertrocken wy naer een dorp genoemt Lintvelde op den Main, die men passeert met een ponte om in het dorp te komen. Op de zuyt zyde van het dorp staet een

klooster van Augustynen zeer net gebouwt; daer zyn zeventhien priesters, ende hebben een groote streke van heuvelen beplant met wyngaerden; daer zy veel meer dan hunne provisie op doen; wy quaemen slaepen in een dorp genaemt Rumineling.

's Morgens den 3 february quaemen wy voor den middag tot Wulfberge; maer eer wy daer toe quaemen, passeerden wy langx een rotze een goede streke wegs, maer die vervaerelyk was, om dat zy zoo steyl afginck in den gront tot aen de riviere den Main; op het eynde is een groote afdaelinge, want de stadt ligt zeer leeg.

Wy zaegen als wy toe quaemen, aen onze rechte zyde een zeer schoon casteel boven op de rotze sterk gefortificeert, alwaer den bisschop zyne residentie-plaetze houdt, ende zeer zelde in de stadt komt, ten zy om de officien op de solemneele daegen; nogtans wanneer hy in de stadt komt, heeft hy ook een schoon paleys.

Wy quaemen dan in een dorp genoemt Libelriet, alwaer wy noenmaelden, ende van daer passeerden wy een stedeken genoemt Retzig zeer sterk en wel gefortificeert, toe behoorende aen den bisschop van Wurzburg, ende passeerden wederom den Main over een schoone steene brugge van derthien bogens. Wy quaemen slaepen in een dorp genoemt Bybelach, toebehoorende aen den zelve bisschop.

Onder wegen vonden wy groote bosschen van pruymboomen met menigte door dit geheel land, maer zeer weynig ander fruytboomen.

Wy passeerden ook zeer dik wils groote bosschen van sperreboomen, ende dat wonder is, zy groeyen op de rotzen, jae zelfs daer zy geen halven voet aerde en hebben. Als wy

's morgens uytreden, wy zaegen ontrent twee uren van dit dorp komende op een schoon pleyn, eenen wolf zitten ontrent honderd stappen van ons; hy zette zig neder ende bekeek ons, wy bezaegen hem ook, hy bleef zitten zonder ons te groeten; wy waeren wel te vreden, ende trocken onzen weg voorts.

Wy quaemen dan naer middag in de stad van Nuremberg, alwaer ik myne compagnie vondt, ende ook den bisschop van Antwerpen, die in de zelve hostelerye aengekomen was, ende aten 's avonts met hem.

Nuremberg is een zeer oude ende schoone stad; zy gebiet over zeven ander steden, ende over vier hondert tagentig dorpen ofte prochien; zy heeft zes poorten, dry hondert acht en twintig straeten, twaelf schoone fonteynen, ende hondert achthien steen-putten; daer was nog een fonteyne ofte cieraet van een fonteyne, die zy daer gingen maeken, tot de welke beschickt waeren veel kopere figuren die geschat waeren op thien duyzent pattacons.

Het casteel staet op een rotze, alwaer eenen steenput is, die men zeyde diep te wezen zestien hondert voeten, het water wort met een rad opgetrocken, daer een keten rontom draeyt, die men zeyde dry duyzent pont swaer te wegen.

Daer wort hier een geschiedenis gethoont van eenen vermaerden tooveraere, die te peirde zoude gesprongen hebben over de grachten van dit casteel, ende men thoont nog het teeken het welke ingedrukt is in eenen steen van het parapet, De huizen van de stadt zyn groot ende magnificq, ende sterk gebouwt, en zommige zyn op den gevel verguld met schoone schilderyen.

De luttersche kerke is hier in dominatie, daer en is maer een catholyke capelle toebehoorende aen het teutonisch order, die getollereert wort. De bibliotheque van deze stad is te zien in een klooster, dat voortyds heeft toebehoort aen de paters predikheeren, men zegt dat zy bestaet in twintig duyzent boeken; het arsenael is een van de vermaerste van geheel Duytsland; het bestaet in twee groote zaelen, ieder lank hondert vyftig stappen, die vervult zyn van alderhande waepenen ende orlogs getuyg, ende onder ander drie hondert stucken canon.

Het stad-huys is een schoon ende magnieficq gebouw, ende den stads-kelder is lank twintig duyzent vyf hondert stappen, zy kan in haer bevangen twintig duyzent stucken wyn.

De vrouwen zyn hier aerdig gekleedt, zommige gaen met groene faillien, andere met witte, ander met ander couleuren; hier woonen ook de konstigste hand-werkers van de gansche weireld.

Daer wiert in de stad aen onze deputatie nog meer eere gedaen als tot Francfort, want naer dat de borgemeesters van het senaet ons alle de fraeygheden gethoont hadden, ende met de heeren gedeputeerde het middag-mael hadden genomen, quam naer de tafel den ceremonie-meester gekleed in het swart, ende vergezelschap van achthien stads dienaeren, die allegaeder eenen rooden mantel aen hadden, hangende tot op de aerde, ende dragende in ieder hand een tinne kruyke van eenen stoop nats, ende die al te mael gevult waeren met kostelyke wynen; deze hadden ook op hunne hoofden een roode mutze, gelyk de dragonders bonnetten; zy quaemen twee en twee en stelden hun ordens gewys rontom de kamer; daer naer dede den ceremonie-meester zyn aenspraeke aen

den bisschop van Gend, ende aen geheel de deputatie, de welke voleynt zynde, de stadts-dienaeren gingen dry mael de kamer ront, en stelde hunne kruyken neder vier in reecke, ende alsdan weder twee, ende dan wederom twee, tot zesthien in het getal; daer naer zoo brochten zy twee groote backen in forme van coffers, waer in dat waeren alderhande zorten van rivier visch, die niet tegenstaende de felle vorst levendig was. Zy eyndigden hunne ceremonie, ende gingen in goed order henen; zyn hoogweirdigheyd vereerde deze vereeringe aen de aerme schole der catholyke die onder de bescherminge zyn van het teutonisch order.

Woensdag, wezende den 5 februarie, vertrocken wy van hier over Regensbourg, ende onder wegen en zaegen wy van beyde zyden niet anders dan een menigte van sperreboomen bosschen; wy quaemen noenmael houden in een dorp Herburg zes uren van Nuremberg.

Wy reysden dien dag nog acht uren ende quaemen slaepen in een dorp genaemt Sevenseycken; in dit land zyn de huizen deurgaens van buyten zeer breed, maer een stegie hooge, ende plat van dack; zy zyn gedeckt met groote steenen.

Den 6 passeerden wy twee uren van hier een stedeken genaemt Amberge, toebehoorende aen den keurvorst van den Palst, liggende op de rivieren de Nap, ende wy sliepen op een dorp genaemt Daurcbeyts.

Den 7 voor den middag quaemen wy tot Regensbourg, een rycke stadt, die gelegen is boven Nuremberg.

In deze stad wort gehouden de diëte ende ryckx vergaederinge; zy ligt op den Donauw, die wy hier passeerden over een brugge. Eer dat men in deze stad komt, passeert men over de riviere de Regre, waer over dat een brugge ligt,

rustende op steene pilaeren, die openinge maeken, welke riviere wat leeger in den Donauw loopt, waer uyt dat deze stad den naem van Regensbourg heeft.

Den bisschop van Gend was uyt deze stad op den zelven dag met eenen post-waegen vertrocken.

Den bisschop van Antwerpen was hier ook aengekomen met zyne compagnie, die wy gingen groeten.

Alzoo den Donauw hier heel breed begon te zyn, wy hadden gedacht ons te waeter te stellen tot Weenen toe op een soorte van schepen van sperreboomen gemaekt redelyk lanck, ende omtrent thien voeten breed, waer dat een huysken op staet van bert voor de passagiers en een stove om hun te warmen, maer den Donauw was onbruykbaer door den vorst; wy naemen dan een voiture met vier peirden om deze voyage van twee hondert mylen te doen, het welke wy met de zelve peirden afdeden in negen daegen, waer voor dat wy gaven 61 pattacons en half van ons sterk geld, ende vertrocken den zelven dag naer middag ten dry uren.

Wy quaemen aenstonts, zoo haest als wy buyten de poorten waren, op het gebied van den hertog van Beyeren, ende quaemen dien avond nog slaepen op een dorp Hegelinge genaemt, ten vyf uren van Regensbourg.

Den 8 reden wy tot Strubing een myle van daer, eene wel bebouwde stad, zynde van Beyerland met een domkerke, ende verscheyde kloosters.

Hier noenmaelden wy, ende vertrocken naer middag naer een oude, ende wel bebouwde stad, genaemt Bofferhoven, alwaer ik 's anderdags vroeg misse las.

Onder wege passeerden wy een riviere genaemt den Iser die haeren oorspronk neemt uyt Tirol, ende passeert door

Munchen hoofstad van Beyerland, welke riviere ook hier ontrent in den Donauw valt.

Sondags den 9sten stelden wy onze reyze voorts tot een dorp genaemt Lambach, ook Beyerland, alwaer wy quaemen noenmaelen; de weirdinne was een fraeye vrouwe, ende van goede zeden, het welke zy wel liet blyken; want wy aten hier met zes perzoonen, en zy en vraegde maer in alles zonder wyn, die wy mede gebracht hadden, zes en dertig kreyters, de welke t'zaemen van ons geld uytmaeken dry schellingen; nergens en hadden wy zoo goeden koop geweest.

Buyten dit dorp klommen wy op eenen hoogen berg, die beplant was met schoone sperre-boomen, maer zeer schoon van blad, ende fyn van pelle; het waeren de schoonste bosschen die wy nog oyt gezien hadden, ende duerde tot by Passauw.

Wy passeerden een weinig voor den avond in deze stad, ende gingen logeren in den Wilden man, een goede herberge, al waer wy zeer goeden rooden ende witten wyn dronken.

Passauw is een zeer schone ende wel bebauwde stad; den bisschop is hier zouvereyn, ende heeft een zeer schoon paleys, maer de domkerke verdient gezien te worden; zoo in het verhemelzel als in de autaeren, zyn er gesnede beelden ende schilderyen. De paters jesuiten zyn hier wel geposteert, ende zy hebben ook een zeer schoone kerke; daer zyn ook veel kloosters. De vrouwen, zoo van wezen als van kleedinge ende manieren, beginnen hier zeer aenzienelyk te worden.

Daer zyn veel kasteelen, d'een aen d'een zyde, ende d'ander aen d'ander zyde van de riviere, die alhier zeer snel stroomende is, de welke wy over een zeer lange brugge passeerden; het kasteel, dat aen de over zyde van de riviere ligt,

is op eenen hoogen berg ende steen-rotze, daer by sterke fortificatien, zoo dat het onwinbaer schynt.

De riviere In heeft ook haeren oorspronck uyt Tyrol, ende zy passeert door Insprug, hoofdstad van dat graefschap, van waer deze stad haeren naem heeft bekommen, ende valt hier in den Donauw, alwaer zy haeren naem verliest.

Den 10 uyt deze stad rydende, passeerden wy door een fraey voorgeborgte, alwaer wy moesten eenen zeer hoogen ende rotsachtigen berg opklemmen. Den voerman was genoodtsaekt daer toe nog twee versche peirden in te spannen, ende zeyde ons, dat hy zomwylen sterk gelaeden zynde, wel twaelf peirden hadde moeten gebruyken.

's Anderdags klommen wy andermael op eenen hoogen berg vol sperre-boomen; wy zaegen hier de overblyfselen van de linden ende andere boomen die gedient hadden in den oorlog van den hertog van Beyeren tegen den Keyzer, ten jare 1702.

Een weynig van daer scheidt het gebiet van Beyeren van het gebiet van den Keyzer; ende de paelen zyn twee galgen, een steene ende een houte galge op de paelen van Beyeren.

Hier verstonden wy dat den bisschop van Antwerpen tot Everdig komende, daer was blyven slaepen in een hostelerye, den welken wy daer voor by passeerden, achter ons riep, ende wy gingen hem groeten, ende wierden zeer minnelyk van hem ontfangen, ende reeden dan voort. Zyne hoogweirdigheyd vertelde ons daer naer dat 'er op die plaetze ende op den zelve dag 's morgens een houwelyk was gecelebreert maer met aerdige ende geesteryke ceremonie.

Vooren uyt waeren daer gekomen wel twaelf paer jongmans allegaeder met bloote sabels in de hand, daer naer volgden nog meer jonge dogters, allegaeder gekleed op de

maniere als vooren; naer deze volgde eenen anderen jongman ook met eenen blooten sabel in de vuyst, die de bruyd bewaerde; daer naer den bruydegom, ende daer naer de getrouwde mans, ieder met eenen grooten stok in de hand, ende daarnaer alle de vrouwen; komende in de kerke, ende de trouw gedaen zynde, gingen zy er allegaeder onder de misse te offerande, daer naer offerden zy wyn, ende den Pastor die gezegent hebbende, gingen zy ieder een teugsken van drinken ende gingen nog eens te offerande: als nu de misse geeyndigt was, bassen en violen stonden gereet aen de kerke deure, om die nieuwe getrouwde af te wachten, ende ten toon te spelen als naer gewoonte. Uyt de kerke gekomen zynde, daer waeren twee jongmans, die hun zelven ontkleedden tot op hun hemde, de welke onder toe waeren, ende omgorden zig met roode lind, om niet tegenstaende de felle koude ende de overvloedige sneeuw, bloot-voets te gaen loopen om⁽¹⁾ 'seert tot het eynde van de plaetze; den prys, zoo men zeyde, was wie dat 'er eerst met de bruyd zoude dansen.

Naer dat wy Everdig eenigen tyd over eene hoogte gereden hadden, quaemen wy in een zeer groot en schoon vrugtbaer pleyn, meer dan vier uren groot; wy zaegen hier de zorge der landslieden om hun zaeyland af te tuynen, om het zelve te verhoeden tegen de wilde beesten. Dit pleyn lag als eenen ring met heuvelen ront om bezet; omtrent het midden komende zaegen wy den Donauw, die daer verscheyde eylandekens maekte, die alle beplant zyn met wulgen, ende zommige zelfs bewoont; daer naer klommen wy op een ge-

(1) Om het zeerste.

bergte, waer beneden wy den Donauw zaegen in een groote diepte, die tegen een schoon abdye liep, de welke aen d'overzyde lag. Hier wiert den Donauw meer gedrongen ende gepraemt, omdat de weder-zyde bezet zyn met rotzen; het schynt dat de nature uyt eerbiedigheyd voor deze riviere alhier gebergten doorsnyt, op dat zy zouden kunnen haeren loop hebben; een weynig voort rydende, daelden wy af, ende quaemen op eenen weg, die vervaerelyk is, lank zynde een ure en half, want hy is zeer snel, aen de rechte zyde een hooge ende spitze rotze, ende aen de slinke zyde den Donauw; dit was nog vervaerelyker, om dat hy zeer glat en slibberachtig was, zoo dat de koetze slibberende zeer lichtelyk in den Donauw zoude hebben kunnen vallen.

Ik en wilde my hier in het gevaer niet stellen, ende hadde liever te voet te gaen, het welke my in de koude wel te passe quaem, ende voorwaer indien die te voeten gingen, met geweld de gene, die in de koetze zaten, niet opgesteken en hadden, zy laegen van boven neder, het welke men, met te voeten te gaen, vermyden konde.

Wy quaemen tot by Lindts, ende toekomende, zaegen wy aen de rechte zyde een sterk kasteel; wy passeerden over een houten brugge, die over den Donauw lag ende lank is dry hondert dertig stappen, waer onder twee en twintig openingen zyn om de schepen te passeren. Zoo haest wy daer aenquaemen, quaemen wy op eenen lanck worpig vierkante merckt rontom bebouwt met zeer schoone huizen: op de merckt stonden twee schoone fonteynen; de kerken ende kloosters zyn den Dom, de Jesuiten, Recollecten, Capucinen, Disealsen, Ursulinen ende Discalsenterssen.

Naer middag waeren gearriveert den bisschop van Antwerpen en den heer del Campo, borgemeester van de zelve stad op sleden, want zy met hun koetze niet en hadden durven dien vervaerelyken weg passeren, ende 't was heel laet eer dat hun koetzen met hun bagagie aenquaemen; wy avondmaelden dien avond met hun.

's Middags ten twaelf uren vertrocken wy uyt Lindts, ende na een ure en half gereden te hebben, passeerden wy de riviere Dron, de welke haeren oorspronk heeft uyt Tirol, ende haer alhier verdeelt in verscheyde aederen redelyk breed, voornaemelyk den lesten aeder, want de brugge, die daer over ligt, is wel hondert zeven-en-twintig voeten lank; maer deze riviere en is niet diep: in den grond zyn 't al keyen; ende volgens de keyen, thoont zig het water op d'een plaetze groen als gras, ende een weynig voorder loopende is het klaerder als cristael; zy en is ook niet vaerbaer ten zy met schuyten, die wy daer zaegen liggen, en die dertig voeten lank waeren; en nauwelykx vier voeten breed.

Wy quaemen dan tot Everberg, een zoet, aengenaem, net ende wel bebauwt stedeken. Vier uren van daer quaemen wy aen een ander stedeken, genaemt Heus, niet min aengenaem.

Wy quaemen dan het noenmael nemen tot Derlauw, acht uren van Lindts; van daer klommen wy op eenen steylen berg, alwaer men nog eens moest twee versche peirden inspannen by onze eerste vier peirden.

Wy quaemen tot Struyseberg, alwaer wy wederom den bisschop van Antwerpen met zyne compagnie vonden, die daer bleef vernachten, om dat zy moesten de koetze inwachten van myn heer del Campo, die uyt Lindts komende gebroken was.

Wy quaemen in een dorp slaepen twee uren voorder, genaemt Heer.

Den 13, komende uyt dit dorp, passeerden wy dry mael een riviere, genaemt Heeps, die een half ure van daer in den Donauw loopt; in deze land-streek vindt men in verscheyde plaetzen op het land den *saffraen* ofte *crocus* groeyen, den welken staet in vierkante plaetseken die afghetuynst zyn: hy is goed; ook ziet men daer barbarinen groeyen gelyk in 't wilde.

Wy quaemen 's avonts in een kleyn stedeken liggende op een rotze genaemt Willick; daer boven is een schoon klooster ofte abdye van Benedictinen, alwaer zyne keyzerlyke majesteyt logeert, als wanneer hy hier komt om het vermaeck te nemen van de jacht; achter deze abdye is een fortificatie daer op dat staen vyftig stucken canon; de kerke en is nog niet volmaekt, ende men zeyde ons dat de sacristye zonder de ornamenten van de kerke gekost hadde achtentagentig duyzent guldens.

Wy vonden hier wederom den bisschop van Antwerpen met zyne compagnie, ende hadden d'eere van met hun te avontmaelen, den welken ons zeyde dat hy een ure en half van hier den aertsbisschop van Mechelen ontmoet hadde, die van Weenen naer huys keerde.

Den 14, naer dat wy met zyn hoogweirdigheyt den *thé* genomen hadden, vertrocken wy, ende passeerden vier uren van daer twee mael door een riviere, genaemt de Pyle.

Wy reeden voort ende noenmaelden te Santbeelden. Een weynig buyten dit stedeken passeerden wy twee mael de riviere Straffen, alwaer een houte brugge is die 71 openingen heeft.

Wy quaemen slaepen in een dorp genaemt Lytkerken, daer by passeerden wy een riviere genaemt de Deule, ende

eer dat wy die riviere toequaemen, viel onzen waegen, dog zonder het alderminste ongemak. Wy vonden hier ontrent veel wyngaerden ende wynbergen, maer den wyn is kleyn en scherp, bynaer gelyk onze kleyne fransche wyntjens; hier vonden wy ook veel perken met *saffraen* ofte *crocus*.

Wat aengaet de distantie ofte verre afgelegentheyd van alle de steden en plaetsen, die wy gepasseert hebben, en hebben wy niet kunnen oprechte calculatie maeken, want de mylen gerekent op onze maniere op een ure reyzens, ofte gelyk men hier zegt, stonden, zyn groot van Leuven tot Ceulen, en nog grooter van daer tot Francfort, ende van Nuremberg tot de plaetse daer dat wy gisteren slicpen, zyn zy wat minder, maer van daer wy gisteren vernachten tot Weenen toe, zyn zy onmaetelyk groot.

Den 15 vertrocken wy en quaemen tot Borgersdorf, daer wy wederom den bisschop van Antwerpen vonden, die voor ons vertrock. Wy ontnuchterden hier ten dieren pryze, want voor zes eyeren betaelden wy vyfthien kreyters.

Van Borgers-dorf tot Weenen passert men vyftig mael een riviere genaemt de Ween waer van de stad Weenen haeren naem voert, ende deze valt buyten Weenen in den Donauw, maer deze riviere en was maer eenen voet ofte eenen en half hooge van waeter: den gront is hart, ende het land is keyachtig.

Die van Weenen haelen uyt dit pleyn aerde om den moortel te maeken, ende 't is als een sorte van terras, maer zy wort eerst gesift. Als het waeter vloeyt zoo is dit pleyn, dat ontrent dry uren lanck is, als een zee; wy zaegen hier ter zyde liggen veel kloosters ende speel-huyzen, ende onder ander het speel-huys van den Keyzer een groot half ure van

Weenen⁽¹⁾, het welke nog niet en was volmaekt, maer ten scheen niet extraordinaire. Ontrent dat speelhof een ure van Weenen staet een capelle, ende voor deze capelle staet eenen grooten boom, daer eertyts het beeld van de alderheyligste Maget Maria aen vast was, gelyk by ons aen de linde-boomen, het welke nu staet op den hoogen autaer van deze capelle, alwaer den Keyzer alle zaterdagen vroeg een bedevaert komt doen ende misse hooren.

De historie zegt, dat 'er in het beleg van Weenen ten jaere 1683 eenige catholyke zoldaeten van de Turcken gevangen waeren, de welke zy aen dezen boom hadden vastgemaekt, om daer naer hunne rasernye uyt te werken. Deze zoldaeten eenpaerelyk hunnen toevlucht tot dit beeld genomen hebbende, ende de H. Maget Maria tot hunnen bystant aenroepende, de banden ende touwen waer mede zy gebonden waeren, zyn dan terstont ontsprongen, ende zy aldus herstelt in hunne voorige vryheyd ende alzoo het gevaer ontkomen van door de Turken vreedelyk vermoort te worden.

Wy quaemen korts naer den middag tot Weenen, alwaer den bisschop van Antwerpen twee uren eerder was aengekomen, ende den bisschop van Gend dry daegen vroeger.

Wy aten 's avondts met den bisschop van Gend, ende met de andere heeren gedeputeerde van Vlaenderen, die voor ons gearriveert waeren; zy waeren ten hoogsten verheugt ons te zien, ende wy haelden 's avondts onze herten op met een heugelyke teuge wyn.

Den bisschop was gelogeert in den gulden Bron, by de

(1) De schryver wil hier spreken van het hedendaegsch schoon lust-paleis van Schönbrunn.

Colmerckt, maer daer ontstont 's nachts brant in zyn quartier, den welken voortquam door eene slete van de stove, zoo dat een tapyt brande. Zy moesten al uyt loopen, maer den brand wiert geblust. Alzoo de vasten-avond dagen alhier in volle vreugt begonden te wezen, ende geheel het hof zig vermaekte in maeltyden en comedien, zoo en was 'er in deze daegen niet te doen voor ons. Dan nogtans myn heer Cordonnier, ende wy besteden onzen tyd om alle onze affairens klaer te maeken, ende componeerden middeler tyd de reflectien in 't latyn, nopende de groote schaede en het naedeel dat de H. Religie daer uyt voor altyd stont te lyden.

Den 17 gingen wy onze beyde bezoeken den Nuntius van Weenen, den welke ons zeer beleefdelyk ontving.

Wy verstonden op den zelven tyd dat den afgesant van Holland hier alle mogelyke devoiren gedaen hadde om te beletten den voortgank van onze deputatie, ende te becommen dat men ons onder wege eenen courier zouden tegen gezonden hebben, met order om weder te keeren; ende dat den keyzerlyken raed daer op zynde vergaedert geweest, ende het zelve plat was afgeslaegen.

Den 22 gink ik met den secretaris van den bisschop van Gend, ende uyt zynen naem spreken aen den aertsbisschop van Valencien, eenen van den raedt van Nederland, aen den welken ik in de latynsche taele te kennen gaf de reden van onze deputatie, ende tot dien eynde las ik hem vooren de reflectien, die ik hadde opgesteld, waerin dat wytloopig verthoont waren alle de excessen, buytenspoorigheden ende abusen, die de Hollanders in deze quartieren hadden bedreven, terwylen dat zy in deze leste jaeren in de steden van Vlaenderen waeren in garnisoen geweest, ende oversulckx

stonden te continueren, indien zy bleeven in onze nest nestelen; want zy noyt hun woord en hadden gehouden in zaeken die onze H. Religie raekten, ende daerom dat wy vruchteloos zouden betrouwen op hunne beloften; ende alzoo ik dit mondelinge deduceerde, ende verklaerde, hy wiert beweegt, ende vraegde my om daer van een copie te hebben, om daer over te spreken met den prins Eugenius.

's Zondags den 23 hielden haere Keyzerlyke Majesteyten capelle by de paters Jesuiten in hunne logien aen den kant van den epistel; zyne majestyt quam aengereden uit het hof in eene koetze met zes peirden, en wiert insgelyks van andere gevolgt tot aen het professie-huys; de keyzerinne, omdat zy swanger was, wiertgedragen in een panne cramoisi draeg-stoel met goude gallonen afgezet; een van de aertshertoginnen ende zeven à acht damen volgden in koetzen met zes peirden.

Als den keyzer boven quam, hy passeerde door een galderye, die naer de kerke leyt. Alle de paters stonden daer gerangeert van beyde de kanten. Den Nuntius die in eene kamer beneden was, alwaer myn heer Cordonnier en ik waeren, den keyzer afwachtende, gink Zyne Majesteyt te gemoet ende hy geleyde hem tot in zyne logie. De keyzerinne trad insgelyks uyt haeren draeg-stoel, die van boven open gink als wanneer zy recht moest staen, ende zy wiert op de hand geleyd; zy als ook de oude hertoginne, ende damen waeren allegaeder gekleedt in swarte panne, hct welke zeer prachtig was. Den keyzer was gekleedt in het swarte met eenen korten swarten mantel, niet aenhebbende dat uyt stack als het gulde vlies; het musiek was tamelyk ende de misse en duerde maer een urken. Van daer gingen wy ons dryen, myn heer Bouchaute, myn heer Cordonnier ende ik het noen-mael nemen by onzen ban-

quier Schryevogels, waer dat wy zeer wel onthaelt wierden; wy vonden daer ook aen tafel den baron van Weybergen, afgezant van den koning van Pruysen.

Wy hielden den 25 onzen Vasten-Avondt ten huize van den graeve Sinssendorf, gewezen ambassadeur van het congres van Uytrecht, die beyde de deputationen van Vlaenderen ende Braband hadde ter tafel genoot; wy vonden daer ook den graeve van Prié, gewezen afgezant tot Roomen, den graeve van Bonneval, fransman van natie, nu leutenant-generael van Zyne Keyzerlyke Majesteyt, een zeer geestig man; wy wierden onthaelt op een koninglyke wyze, alles was er in overvloed, zoo van spyze als van drank.

Donderdags den 27 waeren wy ten gehoor by den prins Eugenius, den welken ons met een groote beleefdheid ontfing, ende naer dat myn heer Cordonnier de aenspraeke hadde gedaen, hy antwoorde dat hy ons zeer verobligeert was van die eere, die wy hem deden; hy versekerde ons van de groote achtinge ende estime, de welke zyne Keyzerlyke Majesteyt hadde voor d'ingezetenen van Vlaenderen, ende voorders dat hy bedroeft was dat den 17^{den} artikel van de Barriere eenig naerdeel aen de provincie dede, maer dat de gelegentheyd van tyd en zaeken Zyne Majesteyt daer toe hadden gepraemt, nogtans dat men onze brieven zoude examineeren, ende zien dat te remedieëren, dat wy zouden content wezen; naer dien leyde hy ons uyt met eene groote beleeftheyd tot in het midden van zyn antichambre, ende bleef daer staen tot dat wy allegaeder tot buyten de deure waeren.

Wy zouden ook audientie gevraegt hebben by Zyne Keyzerlyke Majesteyt, maer wy moesten dat uytstellen, om dat zyn hoogweirdigheyd den bisschop van Gend het flerezyn

hadde gekregen, en zig hadde doen vervoeren op een speelhof buyten de stad, om meerder ruste te hebben, ende de logt te scheppen, verhopende zig binnen weynige daegen ten hoofde te stellen van onze deputatie, het geene wy geirne zouden gehadt hebben.

[Maart 1716]

Doen arriveerde den bisschop van Gend, waerop de geheel deputatie hem gink verwillekomen. Op den zelven tyd rezolveerden wy om te gaen naer den graeve van Sinssendorf, grooten chambellan, om audientie te vraegen by den keyzer, ende dat wiert ons toegestaen tegen vyf uren 's avonds van den volgenden dag.

Dan reeden wy den 5 maerte met zes carossen naer het hof, alwaer gekomen zynde, dede zyn hoogweirdigheyd hem uyt zyn carosse haelen ende draegen op de armen van twee van zyn knechten, om dat hy aen een been nog wat geincommodeert was; zy stelden hem neder, hem boven gebracht hebbende, aen de deure van d'antichambre, want zy niet voorder en mochten gaen; zyn hoogweirdigheyd rustede dan op mynen rechteren schouder, ende wy gingen zoo in het cabinet, blyvende aldus op my steunen zoo lanck als wy binnen waeren.

Binnen gekomen zynde, wy stelden ons in den inganck op de rechte lignie ende deden 't zaemen d'eerste reverentie op de spaensche wyze, dat is den rechten voet achter; dan gingen wy tot het midden van de kamer, alwaer de tweede reverentie gebeurde, ende alsdan naederden wy stillekens tot by den throon, alwaer de derde reverentie gedaen wiert.

Zyne Majesteyt stont op een *passé* van eenen halven voet ofte wat meer hoogte, waerop een swart dekzel lag: aen zyne rechte zyde stondt een *fauteuille* ofte zetel; zoo wy binnen

quaemen Zyne Majesteyt dede een weynig zynen hoet af, ende zette die wederom op.

Den bisschop van Gend dede de aenspraeke in de fransche taele kort ende goet, ende gaf hem onse requeste, waer op Zyne Majesteyt zeyde dat deze deputatie hem zeer aengenaem was, dat hy ook wel verzekert was van de getrouwigheid van die van Vlaenderen, maer dat het klaerder bleek door deze deputatie; dat hy ons zoude regeren, niet alleen als zouvereyn, maer als eenen eygen vader, ende dat hy de requeste wel zoude naerzien ende examineren, en trachten alles te doen wat in reden bestaet.

Zyn hoogweirdigheyt vraegde om de eere te hebben van Zyne Majesteyts handen te kussen, waer op zig poogende om de *passé* op te gaen, Zyne Majesteyt quaem hem te gemoet, ende alzoo den bisschop neder knielde, Zyne Majesteyt hief hem van de aerde op, het welke hy aen geen ambassadeurs en doet, ende als dan gaf hy hem zyn handen te kussen; ende wy gingen daer naer ordensgewys den *passé* op, ende knielende kusten wy ook de handen van Zyne Majesteyt.

Daer naer ons op een lignie stellende, deden wy d'eerste reverentie, ende achterwaerts gaende deden wy de tweede in het midden van de kamer, ende de derde op het eynde; ende wy vertroocken alzoo te kamer uyt.

Wy hoorden den dag daer naer zeggen, dat den keyzer binnen komende gezeyt hadde, dat hy daer eenen prelaet gezien hadde van oprechten iver, zoodaenig dat de hovelingen wel konden bemerken dat zyne Majesteyt door de aenspraeke ende voornaementlyk door den eerweirdigen heere bisschop was beweegt geweest.

's Vrydags den 6 gaf den heer Cours, secretaris van Zyne

Majesteyt eene magnifique maelyt aen beyde de deputatien. Zyn hoogweirdigheyd den bisschop van Gend was den eenigsten, die om zyn flerecyn afwezig was, maer zyn neven waeren aen tafel; wy waeren achthien persoonen, wy vonden aen tafel ider een billiet op ons taillioore liggen, waer op negen sorten van wynen stonden, die wy kiezen mogten.

Wy gingen den 7 by den graeve van Cordona, grooten chambellan van de regerende keyzerinne, om audientie by Haere Majesteyt te vraegen, de welke ons wiert toegestaen tegen zes uren 's avonds.

Wy lieten ons aldaer tot dien eynde op de gestelde ure vinden, alwaer gekomen zynde, wy waeren wel verwondert te verstaen, dat den bisschop van Gend daer niet gekomen en was, daerom verzochten wy myn heer Cordonnier, dat hy zoude believen de aenspraeke te doen, de welke hy, alwaer 't saeke dat hy daer toe zig niet bereyt en hadde, net even wel op hem nam.

De gedeputeerde binnen gekomen zynde, zaegen Haere Majesteyt staen onder een verhemsel, staende nevens haer een fauteuil, ende onder haere voeten een swarte spreete, liggende op den platten gront; wy quaemen binnen ende deden ons reverentie op de zelve wyze als by den keyzer: naer dat den heere pensionaris Cordonnier gesproken hadde, zy antwoorde in het latyn, dat zy altyt groot achtinge hadde gehad voor Vlaenderen, ende dat den yver ende getrouwigheyd tot hunnen zouvereyn haer wel bekend was, en nog meer bleek uyt deze deputatie; dat Zyne Majesteyt ten hoogsten voldaan ende content was, dat zy wel mogten verzekert wezen van zyne goetjonstigheyd, ende dat hy noyt de minste alteratie en zoude toelaten in de H. Religie, maer dat hy inte-

gendeel de zelve zoude maintaineren naer het voorbeeld van zyne voorvaeders, ende voor zoo veel als haer aenginck, dat zy wel mogten verzekert zyn, dat zy ook de H. Religie wilde vooren staen ende alle haer crediet by stellen voor een zaeke die zoo rechtveirdig was.

Deze en diergelyke meer andere woorden bracht Haere Majesteyt voort met onbeschryvelyke gratie, ende zy stont ons toe dat wy zouden haer hand kussen.

Maendag den 9 gingen wy by den graeve van Martinits, eersten chambellan van de keyzerinne moeder, om ons te bevelen in zyne alderkrachtigste protectie, ende om gehoor te hebben by Haere Majesteyt, het welke ons wiert toegestaen tegen ten acht uren 's avonds.

Maer ten is niet beschryvelyk met wat een teeken van beleeftheyd dat dezen cavalier ons ontfing, ende met wat beleefde uytdruckingen hy ons verzekerde van alles te doen het gone dat hem mogelyk was, vermits hy zeyde wel te weten de rechtveirdigheyd van onze zaeken.

Op den zelve dag, gaende voor den middag naer het hof, wy quaemen van pas om den eedt van getrouwigheyd te zien gebeuren door den afgezant van den koning van Pruyssen als hertog van Brandenburg: de ceremonie was zeer schoon om zien.

Den keyzer was gezeten op een *fauteuille*, onder eenen hoogen ende verheven thron van roode panne, afgezet met goude gallonen ende goude frinien; aen zyne rechte hand stont den eersten chambellan met het bloodt sweird, ende aen de slinke hand stont den Graeve van Schoonborn, den welken las van woord tot woord de forme van den eedt, ende den afgezant knielde voor den keyzer op de *passé* die alle de

woorden zeer traegzaem herhaelde, de gene die waeren voorgelezen; de termynen ende expressien van gehoorzaamheyd ende getrouwigheyd, uyt de welke dien eedt bestaet, en zyn niet om uyt te spreken. Alswanneer dat hy nu hadde wat voort gelezen, men gaf den keyzer den boek van het evangelie, den welken zynen hoed afdede, ende ter zyde hem leyde, ende hielt den boek van 't evangelie op zynen knien, den afgezant leyde zyn hand daer op, ende dede zynen hoed af; men gaf dan aen den keyzer het sweird in de hand, ende den afgezant leyde daer zyn hand op, ende kuste de hand-have ende de hand van den keyzer; waer in hy het sweird was houdende, ende op dat, gaf hem den keyzer de investiture; den afgezant dede alsdan een aanspraeke in het duyts zeer traegzaem, maer eloquent, tot een dankzegginge.

Men zeyde ons dat ideren heer als 'er eenen nieuwen keyzer gekroont wort, dat alle de ceurvorsten en princen van het ryk in deser voegen moeten komen hunnen eedt vernieuwen, ende nieuwelyk de investiture vraegen, ende dat dit allegaeder weird is aen den graeve van Schoonborn hondert duyzent pattacons.

Den afgezant hadde tegen deze solemniteyt een magnificque koetze doen maeken, ende hy hadde wel twintig koetzen allegaeder met kostelyke lieveryen.

Wy gingen 's avondts tegen de gestelde ure met onze koetzen naer het hof, ende het dient te aenmerken, dat de keyzerinne ende aertshertoginnen hunne audientie by avonde geven als het duyster is; want het als dan eenen meerderen glans ende luyster is dat de Majesteyt geeft door de menigte van wasch lichten, die in de kamers branden op cristaele kandelaeren ofte zilveren croonen.

Wy wierden ingeleyt door den graeve van Martinits; de keyzerinne moeder is een zeer godtvruchtige vrouwe, ende daer worden wonder zaeken van haer gezeyt, nopende haer godtvruchtigheyd ende miltheyd tot den aermen; zy stont onder eenen *dhée*⁽¹⁾ aen haer rechte zyde een *fauteuille*, ende onder haer lag een swarte spreede, ende een weynig aen haer slinke zyde stont eenen rink van dames kostelyk gekleedt.

In het inkomen deden wy alle de zelve ceremonien als de voorgaende reyze, myn heer Cordonnier dede de aenspraeke, in de welke hy onder ander wat zoetelykx liet invloeyen van godtvruchtigheid ende iver voor de H. Kerke: daer by voevoegende dat geheel onze provintie nacht ende dag in het gebed was, op dat God hun doorluchtigste huys zoude believen te zegenen, ende te verryken met de geboorte van eenen jongen prins tot het welvaeren van 't geheel christendom.

Zy bedankte ons zeer minnelyk voor onze goetheid, ende voegde daer by dat zy niet en zoude naerlaeten van zoo een rechtveirdige zaeke voor te staen, ende dat zy geene de alderminste gelegentheyd en zoude laeten voor by gaen, van haeren sone den keyzer daer over te spreken; ende naer dat wy d'eere ontfangen hadden van Haere Majesteyts hand te kussen, trocken wy met de zelve ceremonie te kamer uyt.

's Donderdags den 12 hadden wy gehoor by de keyzerinne Amalia, weduwe van den keyzer Josephus; maer deze en hadde geen gevolg van staet joufrouwen ofte damen, ende naer dat mynheer Cordonnier de aenspracke gedaen hadde, antwoorde zy zeer minnelyk, ende beloofde ons haere bescherming.

Den 14 's avonds ten zes uren hadden wy gehoor by de

(1) Van het fransch woord: *dais*.

aertshertoginnen, dogters van den overleden keyzer Josephus.

Haeren eersten chambellan, eenen anderen graeve van Sinsendorf, vraegde ons of dat men haer zoude aenspreken in het latyn ofte italiaens, want zy beyde die taelen wel verstonden; wy zeyden, vermidts dat niemant daer op gedacht hadde, dat d'aenspraeke zoude geschieden in de fransche taele gelyk de voorgaende aenspraeken hadden gedaen geweest.

Wy gingen binnen, maer daer en was niemant als de princessen ende een dame, die verre van hun stont: zy stonden onder eenen *dhée*; de ceremonie gebeurde op de wyze als vooren, uytgenomen, dat, als wy d'eere hadden van hare handen te kussen, wy onse knie maer eens boogen tot dicht aen den vloer, zonder in der daet te knielen.

Dezen avondt ten zes uren stierf den bisschop van Weenen, en hy wiert begraeven donderdags daer naer 's avondts ten zes uren.

De ceremonien geschieden op een duytsche maniere: eerst quaemen voor het lyk dry hondert aarme mannen, die ik meynde invaliden te wezen, ider met een wasch keirse in de hand, wegende een half pond swaer; naer deze volgden over de twee hondert aarme vrouwen, ook met een diergelyke keirsse in hand; naer deze volgden de geestelyke religieusen ordens tot vierthien in het getal, bestaende in ontrent zeven hondert vyftig religieusen, waer onder de Franciscanen den meesten hoop maekten, allegaeder met wasch keirssen in de hand, maer zoo gelyk niet als by ons; daer op volgden ontrent hondert zestig kanoniken, thien abten, twee en twee met den myter op het hoofd, maer zonder staf. Dan volgde eenen grooten hoop flambeeuwen van dry pond swaer tusschen het lyk, ende om dat het in een looden kiste lag, het wiert ge-

draegen van vier en twintig priesters; daer achter volgden de vrienden in den rouw, die in groot getal waeren, ende zy hadden allegaeder, naer de wyze van het land, eenen swarten lap tot beneden het aensicht, die t' saemen de kinne, den mond, ende den helft van den neuze bedeckte; naer deze volgde het magistraet, ende veel andere van de voornaemste heeren van de stad. Als wanneer het lichaem was in de kerke gebracht, zy zongen alleenelyk den Miserere in foubourdon⁽¹⁾, ende zonder meer ceremonien trocken zy te kerken uyt.

Men zegt dat den overledenen by testament gegeven heeft zes hondert eemers oostenrykschen wyn aen den aermen, ider eemer achtendertig potten, t'saemen uytmaekende hondert en vierentwintig duyzent stoopen; genomen hondert stoopen voor een stuk, zoude komen tot het getal van helf hondert veertig stucken wyn, ende heeft ook een diergelyk getal van eemers gelaeten voor zynen successieur.

Dyssendag, wezende den 17, hadden wy d'eere van gehoor te hebben by de aertshertoginnen dogters van den overledenen keyzer Leopoldus ende zusters van onzen genaedigen monarch, ende zoo wy nog indachtig waeren van het gene ons den chambellan van de voorgaende aertshertoginne van Josephus gezeyt hadde op de spraeke die men behoorde te gebruyken, ende alzo wy bovendien wisten dat ze nog meer beminsters van taelen ende wysheyd waren, voornaementlyk de oudste, die bynaer alle taelen konde, ende over eenige jaren de philosophie openbaerlyk gedefendeert hadde, zoo quaemen my de heeren gedeputeerde vraegen, dat ik zoude de aen-

(1) In het fransch: *Faux-bourdon*.

spraeke doen in het latyn, het welke ik aennam tot hun voldoeninge, beginnende:

Aldersouvereynste princessen.

‘De provintie van Vlaenderen gerepresenteert door haere gedeputeerde, is ten hoogsten verheugt geweest om de eere, die haer heeft mogen gebeuren van haer te werpen voor den throon van Zyne keyzerlyke ende koninglyke Majesteyt, haeren genaedigsten vorst, ende daerom heeft zy veel troost, ende een groot betrouwen van hem bekomen uyt de vaderlyke goedertierentheyd ende genegentheyd met de welke Zyne gezalfde Majesteyt ons wel heeft belieft te ontfangen in zyne vaderlyke bescherminge, evenwel dit niet tegenstaende nemen wy onzen toevlucht tot uwe zouvereyne hoogheden, wel wetende dat het in een zaeke van zoo een groot gewichte en aengelegentheyd, gelyk is de gene die wy aen Zyne keyzerlyke ende koninglyke Majesteyt hebben beginnen voor oogen te stellen, noyt te veel en is menigvuldige ende machtige voorsprekers te hebben.

Want onze zaeke en is de onze niet, het is de zaeke van God, het is de zacke van de groote ende H. Religie, het is de eygen zaeke van zyne keyzerlyke ende katholyke majesteyt, het is ten lesten de zaeke van zoo menigte duyzent zielen, de welke niet en zyn verlost met het bedervelyk zilver ende goudt, maer met het dierbaer bloed van het onbevleekt Lammeken Christus Jesus, ende die niet alleen voor nu, maer voor alle toekomende tyden, zullen overgelevert worden in het naeste perykel van verkeeringe, jac zelfs worden overgelevert in den muyl der helle.

Voorwaer ons geheel vaderland is bevangen met de aldergrootste droefheyd uyt de vreeze de welke het heeft, zoo by

aldien dat dit tractaet ter executie wort gebracht, ende voorwaer, het waer de alderdroefste zaeke, ende die zoude moeten met bloedige traenen beweent worden; waer het zaeke dat een volk, het welke niet en zucht nogte wenscht als tot den lesten adem van zyn leven een volkomen ende ongebroken getrouwigheyd aen den zelven te bethoonen, zouden moeten tegen zynen ingeborentheyd ontslaegen wezen van den eedt van getrouwigheyd om overgelevert te worden aen deze vrye machten, ende zelfs aen degene, die vyanden zyn van die Heylige Religie.

Daerom, aengezien dat het geheel christendom wel verwittigt is van den ingeboren ende vierigen iever, die het doorluchtig huys van Oostenryk, waer van ulieden hoogheden geen kleyn deel en maeken, altyd gehad heeft tot de heylige Religie, nemen wy onzen toevlucht tot ulieden hoogheden, oodtmoedelyk biddende, dat zy door krachtige voorspraeke onze zaeken, die zoo rechtveirdig zyn, zoude believe te beschermen ende te vervoorderen.'

Alswanneer ik geeyndigt hadde, antwoorde de oudste prinsesse in 't latyn ende zeer wyt ende breedt met een uytnemende welsprekentheyd, dat zy de rechtveirdigheyd van onze zaeke wel wiste, ende dat zy by den keyzer niet en zoude naerlaeten, dezelve op het alderkrachtigste te recommanderen.

Sondag lestleden hadden wy d'eere van den keyzer in 't publicq te zien eten; daer waeren in de zaele veel bisschoppen ende andere groote heeren van het hof, ook was daer eenen afgezant van Venetien, die met zynen hoed stont, terwylent dat den keyzer at, maer alle de reste was met ontdekten hoofde; de tafel wiert gedekt op een verheven plaetze,

door twee van de voornaemste ministers van het hof. Tegen dat den keyzer inquam, stonden twaelf schotelen op tafel, die allegaeder gedekt waeren; ende er wiert geduerende de tafel een concert gespeelt van twaelf ofte veerthien instrumenten. Als den keyzer zoude aen tafel zitten, dan stont 'er eenen bisschop recht, die daer over de Benedictie zeyde, maer kort; wanneer hy was neder gezeten, eenen van die ministers hiel orden-wys het dekzel af van de schotelen; ende zeyde aen den keyzer wat 'er in was, ende het gene Zyne Majesteit aenstont at hy met goeden appeteyt, ende d'andere dede hy wegdraegen; ende daer wierden geduerig zonder ophouden door groote heeren nieuwe schotelen opgebracht, zoo dat er in alle wel konde veertig schotelen wezen.

Den schenker was eenen hongraer, een dick ende wel gebuykt manneken, den welken ook den gouden sleutel aenhadde, ende zoo wanneer Zyne Majesteit teeken dede om te drinken, hy maekte de reverentie op een aerdige wyze: hy quam ter zyde de passé daer de tafel aenstont, ende maekte nog eens de reverentie op de passé ende dan stelde hy zig op eenen knien presenterende het glas; langer en bleeven wy niet, want het naer den twee uren was, ende ons maege begonde ons ook te vermaenen.

Wy aten dan allegaeder met Zyn Hoogweirdigheyt den bisschop van Gend, alwaer wy wel onthaelt ende zeer vroeyelyk waeren; naer tafel gink ik met Zyn Hoogweirdigheyt wandelen in de buyten-stad in eenen hof van den Keyzer, die men de Favorita noemt: eerst zaegen wy een groot gebouw, ende in die plaetze waeren dry levende arends; daarnaer gingen wy in den hof die zeer spacicus is, waer tegen dat ligt het speelhof van den prins Eugenius; daer zyn dry

fonteynen in den hof, die nog gedekt zyn om den vorst, maer voorders en was er niet extraordinaire.

Den 19 maerte zynde den feestdag van den heyligen Joseph, heeft den bisschop van Gend den dienst gedaen in de capelle van de auguste familie; hy wiert geassisteert door den capellaen van het hof, zynen eygen capellaen zelfs en dede geen functie; hy hadde alle de ornamenten aen van het hof, die zeer slecht zyn naer proportie van zoo eenen dienst; 's avonds gink hy de benedectie geven over de tafel van den keyzer, gelyk dit de gewoonte is.

Den 28 hadden wy audientie by den graeve van Starenberg, die ons zeer beleefdelyk ontvink, ende naer dat wy eenigen tyd van onze affaires gesproken hadden, hy zeyde ons dat wy zouden denken op eenen middel te suggeren ofte ingeven, om die zaeke ten besten te herstellen. Wy wierpen hem ook op alle die parochiaele kerken, die onder de limiten zouden begrepen zyn, onder ander noemden wy de stad van Watervliet, zonder gewag te maeken van de swaerigheden, die ons daegs te vooren waeren opgeworpen; hy vraegde dan, of men de staeten niet en zoude kunnen eenige extentie geven zonder dat er nogtans eenige prochiaele kerken onder zouden begrepen wezen.

Wy gaeven voor antwoorde, dat wy dit niet en wisten, hoe dit zoude kunnen geschieden, ende zeyden daer en boven, dat wy niet en konden zien waer toe deze extentie van limiten zoude kunnen dienen, ten waere alleen om ons land allengskens te incorporeren; want voor zoo veel als aengink de inundatien, die zy pretendeerden tot hunne securitheyd, wy zeyden, dat zy, zonder die extentie te hebben, genoegzaam inundatien konden doen, zoodaenige dat hun landen en de

steden, inaccessible waeren, nogte dat het noyt gehoort en was, dat men inundatien doet dry à vier mylen verre van de steden; want dat maer en konde strekken niet tot hunne gerustigheyd, maer om allengskens ons vaderland te verderven, ende onwoonbaer te maeken.

Wy wierpen hem wederom op de faitelykheden, die zy hadden in het werk te leggen, in 't regard van deze limiten, ende hoe dit zoo eenen grooten allarm ende opschuddinge in het land hadde gemaekt; hy vraegde daer op, of dat wy den voorgaenden keer daer van niet gesproken en hadden, ende of dat wy niet en hadden gezeyt dat de collegien van Brugge hun tegen de orders, die den graeve van Kinnigseg daer op uytgegeven hadde, tegen-gestelt ende tegen-gezeyt hadden, nogte die niet en hadden willen reverenderen, terwylent dat hunne gedeputeerde over die zaeke hier ten hove doende waeren, toter tyd toe dat Zyne Keizerlyke Majesteyt daer over zoude zyne decisie gegeven hebben, of dat er dan sedert dien tyd iets nieuws voorgevallen was, ofte wel, of dat de collegien hun hadden ten onderen gegeven aen de zelve ordens; zoo dat hy hier claerelyk te kennen gaf, dat hy hier voor goet keurde het gene dies aengaende door het collegie gedaen was. Daer naer keerde hy zig tot my, ende zeyde, dat hy myn reflexien gelezen hadde, als mede de klagten van het vicariaet van Iper, maer dat hy daer eenige dingen zag, die maer simpelyk de soldaeten aengingen, die in d'orders van den keyzer niet en stonden; als in het gaen naer de geusche predicatien, etc. Ik antwoorde, dat' er veel zaeken waeren, die de ingezetene raecten, aen wie het niet georloft en is naer de geusche predicatien te gaen, dat het ook veel min aen hun georloft was predicatien te doen ten

platte landen tot het verderf van veel zielen; daerom dat' er hun voor dezen, wanneer dat zy in onze steden in garnizoen geweest hebben, wel eenige seerete plaetzen wierden toegestaen tot het doen van hunnen godsdienst, maer dat ook daer by wel uytdruckelyk was verboden aen alle andere persoonen daer naer toe te gaen, ja zelfs schildwachten gestelt wierden om zulks te beletten; voorders dat het hun niet en was georloft schandaelen te geven aen onze religie, ende dat het daerom voor dezen onderhouden wiert, dat als wanneer het Alderheyligste over de straeten passeerde, zy hun retireren moesten, ofte de cerbiedinge doen gelyk de reste; en wat de houwelyken aengink, dat de ministers hunne soldaeten mogten trouwen, zoo zy dat goet vonden ende verstonden, maer dat zy hun geensints en mogten bemoeyen van te assisteren in eenig houwelyk, die geschieden zoude met jongmans ofte jonge dogters, die van de troepen niet en waeren, maer dat dit privativelyk toestont aen de heeren pastors: hy antwoorde, dat men dit in het toekomende remediëren zoude; ende alzoo zyn wy van hem gescheyden, ende uytgesteld tot den 26.

Den zelve dag was ik lanck in gesprek met den eerweirdigen pater Fredericus Coursbourg, biechtvader van de regerende keyzerinne, aen den welken ik voor oogen leyde alle de schandaelen, die de Hollanders in onze quartieren bedreeven, ende bedreven hadden, ende bovendien verthoonde ik hem alle de fourberyen ende bedriegeryen, die zy uytgerecht hadden tegen den keyzer; hy stont daer over verslaegen ende verbaest, zeggende dat hy zig daer wel zoude van bedienen; ik gaf hem myne reflexien, ende hy bedankte my zeer.

Den 27 hebben wy allegaeder in conferentie geweest by

den graeve van Starrenberg, die tot adjoint genomen hadde den heer Cours, secretaris van de Majesteyt; wy zaten aen tafel op gelyke stoelen; wy allegaeder aen d'een zyde, ende zy recht over ons.

Deze conferentie duerde twee uren: onze brieven wierden voorgelezen, ende daer tusschen beyde mondelinge gesproken; hy begonde met het zeggen, dat er in het contract van barriere eenig onrecht konde ontdekt worden, voorders dat hy zoude trachten zoo veel als het doendelyk was ons voldoening te doen hebben.

Alzoo ik hadde brieven ontfangen van myn heer Cruyck, monink in de abdye van Ste. Pieters nevens Gend, dat hy door de verkiesinge, die aldaer gebeurt was, tot eenen nieuwen abt van het zelve klooster den eersten in de denominatie was met groote meederheyd van stemmen, ende my daerom zeer zyn intresten recommanderende, hebbe ik gaen vinden pater Coursbourg, biechtvader van de regerende keyzerinne, die my zeyde daer over te zullen spreken met pater Timmermans, biechtvader van den keyzer, ende dat hy my daer in alle diensten zoude doen, die hem mogelyk was.

Den 29 wezende 's morgens was ik in een lange saemenspraeke met den biechtvader van de regerende keyzerinne, ende sprekende onder andere zaeken van de algemeyne gebeden, die in alle deze kerken voor haer gelukkig baeren gedaen wierden, ik zeyde, dat ik bemerkte deze alleen te geschieden op de voorspraeke van de H. Margarita; 't is waer zeyde hy, en ik hebbe zelfs daer over verwondert geweest, niet wetende waer op dit gegrontvest was; de keyzerinne zelfs heeft my daer af te reden gevraegt, en ik en wist niet wat daer op antwoorden.

Dan nam ik het woord op, en zeyde dat d'histoire van haer leven draegt, dat zy geleyt wordende naer de martelie een gratie van God gevraegt heeft, te weten, dat alle vrouwen zynde in aerbeyts noot ende haer voorspraeke aenroepen zouden mogen blyde moeders worden, ende dat er op den zelyen oogenblick een schuddinge van de aerde gebeurde tot teeken, dat haer gebed verhoort was.

Hy zeyde, dat hy verblyt was te verstaen, ende dat de keyzerinne nog meer verblyt zoude wezen wanneer zy dit zoude hooren zeggen.

Ik vraegde hem of binnen Weenen geen reliquien en waeren van de H. Margarita, hy zeyde my dat hy van geen en wist.

Ik gink hem dan vertellen hoe dat ik in mynen tyd pastor zynde van een prochie, genaemt Lichtervelde, liggende onder het bisdom van Brugge, met groote moeyte een deelken van de hand van de zelve heylige bekomen hadde, welke hand berust in de kerke van de paters recollecten tot Brugge; ik zeyde, hoe dat deze reliquien met groote solemniteyt verheven zynde eenige daegen daer naer voorgevallen was, dat een vrouwe op de naeste prochie Coolscamp, haeren man genaemt Jan De Meulenaere, de vrouwe audt wezende 36 jaren, ende in het baeren van haer eerste kindt, aen wie den aerbeyd vyf daegen geduert hebbende, zoo verre gebracht, dat zy alreede berecht was, ende dat zy indachtig wordende van deze reliquien, my hadde doen vraegen, dat ik haer met de zelve soude willen zegenen, dat ik daer komende, de vrouw my zeyde, dat er niet te doen en was, ende dat de vrouwe en het kindt moesten blyven, want dat alles contrarie uytviel het gene zy doen konde; dat ik daer op zeyde dat er

niet onmogelyk en was aen God, ende dat ik haer zegende, zy terstont groote hulpe verkreeg; zoo dat zy in den tyd van eenen *miserere*, naer dat ik in het huys quam, quam te baeren; voorders dat ik daer naer veel wonderheden door haere voorspraeke hadde weten gebeuren, waerom dat er jaerelykx eenen grooten toeloop van menschen op haeren feestdag is.

Den biechtvader dit allegaeder met vermaek aenhoorende, badt my terstont, dat ik zonder uytstel zoude willen schryven aen den pastor van aldaer, dat zy zouden willen op die prochie daedelyk bidt-dag houden acht daegen lank met het uytstellen van de H. Reliquien, ende dat hy daer af kennisse zoude geven aen Haere Majesteyt, die daer over zoo zeer verblydt zoude wezen, het welke ik hem belofde te doen.

Den zelveu morgent ten negen uren hadden wy de tweede conferentie met de graeve van Starrenberg, zyn hoogweirdigheyd den bisschop van Gend, ende ik waeren de eersten die daer aenquaemen.

Den graeve by ons komende zeyde dat er eenen brief gekomen was *pro memoria* van de Staeten van Holland op het subject van onze deputatie, den welken hy te lezen gaf aen den heere secretaris Cours, ende in den welken wy wel konde mercken, dat zy door onze deputatie zeer geallarmeert waeren, te meer om dat zy verstonden, dat men ons begon gehoor te geven; daerom verzochten zy dat zy daer op zouden mogen gehoord worden. Als nu den graeve van Sterrenberg zeyde met een lachende wezen, dat dien brief hem zeer verlicht hadde, want hy niet en konde zien, hoe dat Zyne Majesteyt ons zoude kunnen voldoeninge geven op ons klachten, naer dat nu dit tractaet zoo zolemnelyk was

geteekent, ende geratificeert; maer dat er nu meer hope scheen, aengezien dat zy zelfs verzochten om gehoord te worden, ende diesvolgens het tractaet open stelden, ende dat hy dit zelve zoude voorstellen aen Zyne keyzerlyke Majesteit, ende dan wiert dien brief nog tweemaal gelezen; wy gingen voort in onze conferentie, ende ons brieven wierden voorgelezen, onder welke lezinge door onze gedeputeerde nu ende dan iet al gezeyt wiert, dat hem wel beviel.

Naer middag wiert er een divertissement gehouden van vossen, een quartier uren buyten de stad, alwaer Zyne Majesteit, ende regerende keyzerinne met zyne eygen moeder, die twee daegen te vooren aengekomen was, benevens twee archiducessen met alle andere dames tegenwoordig waeren; wy reeden met ons beyden daer naer toe.

Dicht by de stad is eenen bosch met zeer groote boomen, ende in het midden is eene groote breede plaetze, in de welke een groote vierkante parck was uytgesteken van ontrent dry hondert stappen breed, het welke rontom was afgestopt; in den inganck was een vierkante pavillioen voor het huys van den keyzer, ter zyde lankx waeren logien, daer een groote menigte van menschen in waeren; op het eynde waeren lynwaeten gordynen, waer achter dat er nog een vierkante parck was afgesteken met netten, alwaer de vossen waeren, op dat zy niet en zouden ontloopen, men zag er in dit parck hier en daer die op de boomen geklommen waeren.

Als wy in dit hof gekomen waeren, stonden wy ter zyden allegaeder gerangeert, ende den meederendeel van die daer waeren, hadden een lange bagette in de handen, om de vossen van hun te jaegen, als zy zouden naederen; in het

midden stonden eenige cavaliers in twee lignien, de welke eene nette hadden van kloeke koorden gemaekt, ontrent thien ellen lank, ende dry vierendeelen breed, ende op ieder eynde van deze netten was er eenen stok om met de beyde handen vast te houden; deze stonden van malkanderen van dry stappen tot dry stappen, zy lieten de nette plat ter aerde liggen, ende hielden de stocken in hunne handen.

Men schoof de gordyne open, die op het einde was, ende men liet ontrent twintig vossen seffens komen ingelooopen, die van achter wierden opgejaegt in het parck; naer dit wiert de gordyne nog eens geopent, ende versche vossen ingelaeten; ende dit duerde tot dat er een menigte waeren aen den hals gebracht.

Den keizer was in dit vermaek heel doende; liy was gekleed met eenen bruynen laecken just-au-eorp die rontom besteken was met swarte zyde.

Naer dien gink het hof alleen buyten de gordynen, om de vossen te schieten die op de boomen zaeten, ofte die hun nog in den bosch verborgen hielden; de keizerinne ende eene van de aertshertoginnen schooten ook ieder een van de vossen, die men zegt dat zy in het schieten zeer ervaren was.

Dan wiert gehouden het vermaek van de haesen, daer wiert er ontrent acht van de gedierte ingebracht, aen lange nyp-tangen, die hun vasthielden aen het vel; ende daer wierden dan ook groote honden ingebracht, daer men mede op de wolve-jacht gaet.

Alzoo dan leyden zy eenen haes op d'aerde, ende bleeven dien vasthouden tot dat den hond, die daer by geleyt wiert, hem vast greep, zy worstelden eenigen tyd te gaeder tot dat

den haes was doodt gebeten; maer alzoo dit niet zeer aengenaem was om zien, zyn wy vertrocken.

Dyssendag wezende den 31 maerte, waeren den heer burgemeester Bouchaute, myn heer Cordonnier, ende ik genoot by den heer Cours, secretaris van Zyne Majesteyt, die ons zeer vriendelyk onthaelde.

[April 1716]

Den 5 april, wezende Palmen-zondag, zaegen wy de ceremonien in de groote kerk van Sinte Stevens, bynaer gelyk aen de onze.

Wy gingen naer den middag wandelen naer een plaetze, die men noemt den Calvarienberg, gelegen dry quartier urs van de stad; wy zaegen onder wegen een menigte van penitenten, gekleed met purpere kapkens ofte mutsekens, het welke het hoofd en het aanzicht deckte met gaeten voor de oogen; eenige waeren met bloote voeten, maer den meerderendeel hadden een groot cruys, dat zy op hunne schouderen droegen; deze gongen over en weer, maer zonder orden, gelyk een kudde schaepen; zoo dat het meer belachelyk dan bewegelyk was.

Deze plaetze is op eenen redelyken hoogen heuvel, ende cerst heeft men eene groote capelle, die zeer fraey is, ende in de welke dat er eenige mysterien van de Passie Christi verthoont worden. Achter de capelle was den Calvarienberg die men aen d'een zyde opgaet, ende aen d'ander zyde afgaet; eerst gaet men aen de slinke zyde op, op ieder acht stappen staet er een schoone statie ter zyde, ende van gelyken in het nederkomen, zoo waeren daer ook zes statien, daer staet van ieder kant van boven een groot cruys, ende alles was gemaekt by forme van een rotze, zeer fraey ende godvruchtig, op een maniere van eenen amphitheater.

Aldaer is ten tyden van den vasten eenen grooten toeloop; men zeyde ons, dat dit geheel werk was begonst geweest door eenen *snyder*, ofte zoo men hier te lande zegt eenen kleeermaeker.

's Maendags den 6 hebbe ik gaen vinden pater Timmermans, biechtvader van den keyzer, om aen hem onze zaeke te bevelen; ik vraegde hem onder ander zaeken, of hy wel gehoord hadde van dien brief, ofte memoriael, welken den envoyé van Holland hadde ingegeven op het subject van onze deputatie; hy zeyde dat ja, ende dat het zeer voordeelig was aen onze pretentien, want aengezien dat zy volgens hun schryven onze deputatie zeer apprehenderen, daer zy te vooren scheenen mede te lachen, ende daerom versochten, dat zy op onze redenen zouden mogen gehoord worden; dat zy hier mede zouden het geheel tractaet open stellen, nog meer nog min dan of er niet gebeurt en waere; dat hy daer over aen den keyzer, ende aen eenige ministers gesproken hadde, ende gezeyt dat aengezien de beyde partyen verzochten openingen van zaeken, dat men ons dit niet en konde weygeren, daerom dat er van wegens den keyzer eenen anderen gevolmachtigsten zoude gezonden worden naer het vaderland, om de zaeke op een nieuw te gaen behandelen, ende dat wy onze gedeputeerde zouden mogen daer byvoegen, om dien minister van alles te onderrechten.

Ik vraegde hem ook, of dat hy niet vernomen en hadde van den keus die er gebeurt was den zesden maerte in d'abdye van Ste. Pieters nevens Gend, om eenen nieuwen abt; hy zeyde dat ja, ik spraek van myn heer Cruycke, ende hy zeyde my, dat men aen hem van dien heer geschreven hadde, ende dat er niet en was dat hem obsteerde als den

ouderdom; ik nam het woord op, ende zeyde, dat hy in zyne jaeren zoo kloek ende frisch was als ik; ik verhief zeer zyne verdiensten, ende dat hy van de religieusen bemint was, als eenen vader van zyne kinderen; dit scheen hem eene goede indruckinge te geven.

Den 7 ginck den keyzer vergezelschapt met den Nuntius, ende veel voornaeme hovelingen naer den Calvarienberg; hy reedt met zyn koetze tot buyten de poorte tot aen de eerste statie, daer hy uytgink, ende alle de andere tradden ook uyt hunne koetzen; hy dede zyn gebed aen d'eerste statie op eenen voetbank, die daer gereet stont, ende gink alzoo te voet tot aen de andere statien, die lankx den weg stonden tot zes in getal.

Hy quam dan in de Capelle, alwaer hy van eenige priesters, die met hun overrokken in de deure stonden om hem af te wachten, ingehaelt wiert.

Daer wiert dan een misse gezongen in het musieck; naer de welke hy uyt deze capelle trok in een kleyn cappelleken, dat een weynig buyten ter zyde staet, ende daer dat onzen heere in het graf verbeelt wort.

Dan trok hy op den Calvarienberg, ende dede zyn gebed in het opgaen voor ieder statie, ende ook in het afkomen met ontdeckten hoofde, niet tegenstaende dat het zeer fel waeyde, ende zeer gevrozen was.

Dan gink hy in de capelle, die onder dezen berg gemaekt is, ende die zeer godvruchtig is; in deze in het midden is een ander kleyn capelleken, daer in wy zondag lestleden eenen hoop van vrouwen zaegen, die lofsangen zongen in het hoogduyts; daer was eenen mansperzoon by forme van eenen coster, die een vers voorop zonk, ende het zelve wiert stillekens door hun herhaelt.

Den 9 wezende Witten donderdag, zyn wy naer het keizerlyk hof gegaen, alwaer in vier verscheyde plaetsen de voeten gewasschen wierden, te weten, door den keyzer, door de regerende keyzerinne, door de keyzerinne moeder, ende door de keyzerinne Amalia; maer ik ook daer by voege als dat er niet ootmoediger kan gevonden worden als de keyzerinne moeder, de moeder van onzen genaedigen vorst, ende moeder van twee keyzers. Wy hebben van geloofbaere ende treffelyke perzoonen van het hof hooren zeggen, dat zy zulk strenk leven leeft, als oyt eenige religieusen; dat zy, als de metten luyden, al dien tyd in het gebed bleef, dat zy menigmael sliep op een groote planke, ende als haer kamer-dogter's morgens inquam, dat zy met een lichtigheid daer een deeksel op wierp; dat zy dikwils 's morgens uyt trock ten drie uren, ende pelgrimagie gink doen een ure ofte daer ontrent buyten de stad, ende op dat men niet en zoude zien, dat zy bloodts voets gink, droeg zy schoenen zonder zolen; immers zy is eenen spiegel van heyligheyd.

Wy gingen dan in het appartement van deze eerweirdige keyzerinne, ende daer ingekomen zynde, zaegen wy een lange tafel gedekt met een schoon ammelaeken zeer zoet opgeploeyt, ende bestroeyt met blommekens; lankx de tafel zaeten twaelf oude vrouwkens met den ruggen tegen de muer; zy waeren allegaeder in het nieuw gekleedt, te weten, met een swart lyvetjen, een swart rokken, een kort swart mantelken, een wit mutseken, een swart hoeyken; ende een lobe gelyk de meeste mans kraegen.

Voor ieder vrouwken stondt een houten tailloor met een serveete daer een witte brood onder lag, ter zyden een mesken in de scheede, ende een houten lepelken, ende voor de

zelve stont ook een groene steen-kanne; maer men konde niet zien wat er in was, ende de waepen van den keyzer stont er op gebacken; daer nevens stont er eenen grooten tinnen kroes, die vol tyrolschen wyn was, ende daer nevens stont eene groote roosemaryn taxken, staende in een gedraeyt houtjen; recht over stonden reekewys twaelf waele kuypkens, lank dry voeten en half, twee voeten breed, ende eenen voet en half hooge met een houten deckzel, het welke dichte toe sloot, ende de waepen van den keyzer was van vooren op ieder kuypken geschildert, ende aen ieder kuypken hinck een roosen hoeyken.

De keyzerinne moeder quam binnen met haer twee dogters, de Aertshertoginnen, vergeseselschapt van veel dames, ende ieder stelde zig op zynen rang om te dienen aen tafel; de spyzen wierden aenstondts door groote heeren van het hof aengebracht, ieder hadde een vierkante bert, daer op stonden vier aerde schotelkens, groot als de meeste taillooren; de keyzerinne moeder nam de schotelen af, ende de Aertshertoginnen ende dames stelden voor ieder vrouwken vier schotelen, een met melk ende witte brood, een met ryspap, een met wyn-sope ende een met eene schoone ende hooge pasteye.

De keyzerinne moedigde hun aen met een moederlyke teerheyd, om dat zy zouden eten, maer den appetyt scheen kleyn te wezen, ofte de schaemte weder-hiel hun; als wanneer dat zy niet meer en aten, de keyzerinne nam alsdan de schotelen een voor een van de tafel af, ende zy droeg de zelve in de kuypen, want alles wat er op de tafel was, wiert hun gegeven, ingelykx deden de Aertshertoginnen ende de dames.

Daernaer quam het tweede gerechte op, ieder van vier schotelen, te weten: een met eenen carpel gestooft, eene met

een pasteye, eenen snoek uyt het water gezoden, ende eene schotel met pruymen gestooft, waer van zy ook weynig aten, ende het wiert als vooren naer de kuypen gedraegen.

Daer quam het derde gerechte ieder vier schotelen, een met eenen carpel gebraeden, een met stoverye, eene met eenig gebacksel in forme van biscuit, maer het was veel langer ende breeder, ende wederom een pastye in forme van een taerte, het deksel was met traillien; daer van wiert wederom weynig geproeft, ende dit wiert ook naer de kuypen gedraegen.

Ten lesten quam het dessert op, ende de keyzerinne ende de Aertshertoginnen vergaederden de blommekens, die voor ieder vrouw laegen in hoopkens, ende deden die in ieder serveeten, ende wiert allegaeder gedraegen in de kuypen, de welke wierden gesloten.

Alsdan wiert de tafel weg geschoven, ende daer wiert een lange ammelacken uytgespannen van het een eynde tot het ander, het welke de vrouwkens voor hun hielden. Dacnaer begon eenen priester, gekleedt met de ornamenten van eenen diaken, ende vergeselschap van twee acolyten met twee flambeeuwen het evangelie te zingen van het wasschen der voeten, ende terwylen naemen de Aertshertoginnen ende dames het ammelaeken van de vrouwkens, ende hielden dat voor hun uytgespannen van het een eynde tot het ander eynde, als uyt eerbaerheid, ende op dat men hunne voeten niet en zoude zien.

Als nu den diaken was gekomen tot die woorden dat Jesus hem omgorde met eenen witten doeck, de keyzerinne dede eenen witten voorschoot aen; zy knielde neder op haerekniën, en wisch orden-wys hun voeten, al krupende, en kuste die zeer

minnelyk, de zelve omhelzende met een moederlyke teerheyd, en zy wiert geassisteert door de Aertshertoginnen, die de schoenen afdeden, terwylen wiert het evangelie lankzaam gezongen.

Dit voleynt zynde, de keyzerinne gaf aen ieder vrouwken een nieuw leeren borzeken, daer in de weirde was van eenen permissen pattacon, ende de kuypen wierden door de hallebaerdiers naer ieder huys van deze vrouwkens gedraegen.

Ik en meyne niet dat alle de menschen zouden kunnen opeten, dat in ieder kuypken was.

Als wanneer deze geheele ceremonie voleynt was, de keyzerinne keerde haer zeer minnelyk naer ons, om ons te bedanken, dat wy wel hadden willen tegenwoordig zyn, ende wy deden t'saemen daer op een diepe reverentie, ende wy gingen eten met den bisschop van Gend.

Deze ceremonien wierden op de zelve wyse geobserveert in de andere appartementen.

Deze vrouwkens maeekten t'saemen uyt in jaeren 924, de oudste was 97 jaeren.

Die van de keyzerinne Amalia, 1024 jaeren, de oudste was 102 jaeren.

Die van de regerende keyzerinne 891 jaeren, de oudste was 86 jaeren.

De oude mannekens, wiens voeten den keyzer waschte, maeekten t'saemen 946 jaeren, den oudsten was van 114 jaeren.

Den goeden vrydag gink den bisschop van Antwerpen ende ik 's morgens den dienst hooren in de groote kerke van Ste. Stevens, alwaer wy wederom een nieuwe nieuwigheyd zaegen, die by ons niet gebruyckt en wort, want

terwylen dat men den dienst in den choor dede, wiert er in de voorkerke een spel gespeelt van de passie Christi, door eenige kinderen.

Andersints de ceremonien zyn bynaer al de zelve als by ons, ten zy dat het cruys ontdeckt is, wordende alzoo processie-gewys gedraegen rontom de kerke, ende de eere ofte adoratie wiert gedaen aen een zyde-autaer, waer naer het zelve gedraegen wiert op den hoogen-autaer; maer het was wederom slecht, ende buyten reden voor een cathedraele, dat de zangers thien ofte twaelf in het getal, die vooren gingen in de processie ende lof-sank zongen, in hun weirelyke kleederen waeren.

Maer als den dienst voleyndt is, ende de H. Hostie genut, zoo wort de Remonstrantie by forme van een sterre met de H. Hostie daer in processie-wys gedraegen buyten de kerke, ende ingebracht zynde, wort gestelt in een groote kasse, gemaekt in forme van een graf, dat in het midden van de kerke staet, zoo dat zy van vooren kan gezien worden, ende daer rontom branden een menigte van flambeeuwen.

In de andere kerken wort daer toe een graf gemaekt op de maniere gelyk by ons.

De H. Hostie blyft daer alzoo uytgesteld van dezen middag tot den avondt van den Paesschen dag, ende op den autaer gestelt, verthoonende hier door den tyd dat onzen Heer in het graf is geweest, ende verzezen; welke ceremonien al over een komende met dit H. Mysterie, wy zeer goedkeurden.

Deze twee daegen te weten van's middaegs van den goeden vrydag tot den avondt van Paesschen, geschiet hier de meeste devotie in het bezoeken van de kerken.

Wy zaegen 's achter middag twee verscheyden broeder-

schappen, die processie-wys gingen de kerken bezoeken; onder ander was er een die in tnegentig perzoonen bestont, zonder ontrent twintig die van vooren gingen met tortsen in de hand, ende ontrent twaelf priesters met hun overrokken, die de eerste volgden, ende lofsangen in 't musieck: alle deze broeders hadden lynwaete rocken aen, in het root bynaer gelyk alben, ende waeren omgort met koorden, ende hadden blauwe lynwaete kappen, die het hoofd, ende het aenzicht bedeckten, ende droegen allegaer keirssen in de hand; het scheen, dat het allegaer perzoonen van fatsoen waeren, gelyk wy hier ende daer bespeuren konden; van achter volgden twee paters Jesuiten met hun overrocken aen ende een stoole.

Den zaterdag gink den keyzer de kerken bezoeken te voet, vergeselschapt met den Nuntius ende het geheel hof; ende alzo de straeten van de stad de vuylste zyn die der in eenige stad gezien kunnen worden, zoo waeren alle de straeten daer Zyne Majesteyt passeeren moest, met berdelen geleyt, viere tegen een, lank-wys als groote tafels d'een tegen d'ander, daer zy overgingen, ende dit wort hier zoo gepleegt, zoo dikwils als Zyne Majesteyt devotie heeft van te voet te gaen naer eenige kerken.

Den 12 wezende den eersten Paesch-dag, zaegen wy een ander vremde ceremonie, die men niet en weet ergens in 't gebruyk te wezen.

Gy moet dan eerst voor al weten, dat het hier een gebruyk is, dat alle de huysgezinnen de spyze die zy, 't sy gezoden ofte gebraeden op den eersten Paesch-dag willen eten, daegs te vooren gereet maeken, zoo dat zy op den eersten Paesch-dag niet dan koude spyzen en eten.

De spyzen nu al gezoden en gebraeden zynde van den dag

te vooren, zoo wort de zelve in manden geleyt, ende op den eersten Paesch-dag naer de kerke gebracht, om gewyt te worden; zoo dat men zommige kerke met manden met spyze gevolt ziet, ende de geheel wydinge bestaet daerin, dat de manden daer zoo lange blyven staen, tot dat de misse geeyndigt is, want wy en hebben niet konnen bemerken ofte zien, dat er ander wydingen gebeurt waeren; maer zoo haest als er een misse gedaen was, d'een draegt uyt, het ander in, in wat kerke dat het zy.

In de kerke van de kanonikerssen Regulier van den H. Augustinus, alwaer ik heden misse las, zag ik nog een nieuwe ceremonie, daer wiert een hoog misse gedaen in het musiek, ende ik zag vyf priesters aen den autaar, te weten, den celebrant, diaken, subdiaken, ende twee acolyten, die de keirssen droegen, ende een ieder van deze hadde groote zilvere croone op het hoofd, fraey bezet met roode zyde bloemekens, ende daer lag ook een diergelyke eroone op den kelk, die ter zyden stont; ik meynde, dat het iets was van de solemniteyt van Paesschen, maer men zeyde my, dat het een eerste misse was, ende dat deze croonen teekenen waeren van de geestelyke Bruyloft van den celebrant; men zong er nog *Te Deum* nogte *Veni Creator*.

Den 13 wezende den tweeden Paeschdag, heeft den bisschop van Gend den dienst gedaen in de keyzerlyke capelle, naer dat hy den dag te vooren de eerste vesperen gedaen hadde 's avondts ontrent ten zes uren.

Zyne Majesteyt scheen beweegt te zyn door zynen ouderdom, want hy gaf bevel, dat, als den bisschop zoude gaen knielen, men een kusse zoude leggen.

Hy dede ook aen de *mucicicens* zeggen, dat zy zouden

hunne mottetten verkorten, als hy 's anderdags zoude de hoogmisse zingen; maer als den bisschop neder zat, dat zy het zoo lange mogten trecken als zy wilden, dog wanneer hy aen den autaeer zoude staen, dat hy dan wilde, dat zy 't kort zouden maeken.

De hoogmisse begon kort naer den elf uren; den bisschop wiert geassisteert door de capellaenen van het hof; want zy niemant en wilden cederen, als aen genotteerden, en gemitteerden hoofden.

Den keyzer hadde zyne plaetze aen den kant van het evangelie bynaer recht over den bisschop; een weynig beneden den bisschop was een bank met een root fluweel bedekt, waer dat zat den cardinael van Saxen-Seyds, den nuntius, den ambassadeur van Venetien, ende rontom saten de heeren van het Gulde Vlies, ende de voornaemste ministers van het hof; Zyn Hoogweirdigheyd dede den dienst met eene groote staetigheyd ende gestichtigheyd, den keyzer hadde bynaer zonder ophouden zyn oogen op hem geslaegen, ende bemerkende, dat den bisschop zynen voet wat myde, hy riep den ceremonie-meester, ende vraegde, wat er aen Zyn Hoogweirdigheyd schuyld; den ceremonie-meester antwoorde, dat hy wat geincommodeert was van de gicht, waer op den keyzer antwoorde: ik hebbe medelyden met den ouden man.

Den keyzer gink onder de misse t'offerande; daer wiert een kussen geleyt op den leegsten trap, ende den bisschop quam tot op den tweeden trap, ende stont ter zyde aen den kant van 't evangelie om den keyzer af te wachten, houdende met beyde zyn handen het platin recht voor Zyn Majesteyt.

Den keyzer quam tot voor het midden van den autaeer, ende naederende hy maekte dry diepe reverentien; hy knielde

dan neder, ende kuste met een groote eerbiedigheyd het platin, ende leyde een stuk geld in een vergulde becken dat ter zyden stont; hy stont op, ende achterwaerts gaende, dede de zelve reverentie, ende keerde alzoo wederom naer zyn plaetze.

Den cardinael, den nuntius, ende andere heeren stonden gereet om te volgen, maer den keyzer uyt vreeze, dat het zoude te lastig gevallen hebben aen Zyn Hoogweirdigheyd zoo lank te moeten staen, gaf teeken dat zy zouden wederkeeren.

Als den dienst voleynt was, den bisschop afgekomen zynde van den autaar met zynen myter op het hoofd, ende zynen staf in de hand, maekte eerst zyn reverentie aen het autaar, ende zig dan keerende naer den keyzer, hy maekte hem de reverentie, ende den keyzer groete den bisschop zeer vriendelyk met het buygen van zyn hoofd, het welke hy in dusdaenige voorvallen aen niemand en doet.

Naer den middag gingen wy naer het park wandelen, het welke een ure en half gelegen is buyten de stad, rontom in zyn mueren, ende op de hoeken met groote thorens, alwaer wy eenen vogel zaegen, genaemt *daswares*, die zoo groot was als een schaep; hy hadde boven het hoofd eenen grooten klomp vleesch, dat bynaer swart was, den wasch was als de gone van eenen tursckschen haen ofte pouille-hinde; hy hadde fyne swarte pluymen, die hem afhingen als hair, ende twee platte pooten; ook zaegen wy daer een beeste, die het vel hadde als van een verken, ende van maekzel als van eenen tyger, ende de pooten waeren als van eenen endt-vogel.

Wy zaegen ook twee schoone tygers, een manneken ende wyveken, dry beiren, ende een wilde catte.

Ontrent den zeven uren 's avondts wederkeerende, ende

de stad naederende, hoorden wy alle de kloeken luyden, ende men zeyde dat de keyzerinne zoo aenstonts was in het kraem gekomen van eenen jongen prins, een frisch ende kloek kind; de vreugt ende blydschap, die men daer over in alle menschen zag, was onuytsprekelyk; daer wiert ons gezeyt, dat Zyne Keyzerlyke ende Koninklyke Majesteit een algemeyn pardon gegeven hadde aen alle de criminelen door zyn geheel gebied, ende dat alle de gevangennisen zouden geopent worden.

Dyssendag wezende den 14 april, reeden wy naer het hof om de pracht te zien van het keyzerlyk hof, ende den keyzer te zien eten, ende zekerlyk de magnificentie van de kleederen was onuytsprekelyk: alles was al gout ende zilver, dat men zag; onze heeren gedeputeerde en hadden ook niet te kort gebleven, want zy allegaer tegen dezen feestdag zeer schoone ende kostelyke kleederen hadden doen maeken.

Dien morgenstont officieerde den bisschop van Antwerpen in de keyzerlyke capelle; de zaelen van het hof waeren soo vol menschen, dat men zig nauwelykx konde roeren; als den keyzer uyt den dienst quam, het viel hem al te voet, groot en kleyn, om hem de handen te kussen; hy en wist niet bynaer waer hem keeren ofte wenden, maer hy thoonde hem zeer verheugt, ziende de blydschap van alle menschen.

Ontrent ten een ure en half quam den keyzer aen tafel; hy was uytarmaeten schoon gekleedt, hy hadde eenen hoed rontom behangen met schoone roode pluymen, ende van vooren zeer schoone ende kostelyke gesteenten; zyn kleed was van goude laeken zeer schoon geborduert, den mantel insgelykx ende met het Gulde Vlies, het welke met uytnemende ende kostelyke gesteenten bezet was.

De tafel was zeer schoone ende net gedekt, maer daer en stonden maer vyf schootelen op in het eerste gerecht, ende allegaeder met koude spyze; dit verwonderde my, maer hoorde zeggen, dat het ook al van die gewyde spyze was, daer ik hier korts te vooren van gesproken hebbe, zoo dat den keyzer zelve ook die gewoonte onderhoudt.

Den cardinael van Saxen-Seydts, den nuntius, den afgezant van Venetien stonden met den hoed aen, maer alle de andere tot de bisschoppen, ende aertsbisschoppen stonden met den hoed af; eer dat den keyzer aen tafel quam, was eerst gegaen naer het appartement van de keyzerinne om haer te groeten, ende den kleynen prins te zien; men konde wel bemerken uyt het aensicht van den keyzer de overgroote vreugt, de welke hy inwendig hadde.

Soo haest den keyzer aen tafel quam, gink er een schoon concert op van alle sorten van musicale instrumenten zeer lieffelyk om hooren.

Den tyd van den jongen prins te gaen doopen was gestelt ten ses uren 's avondts, maer het was wel ontrent ten zeven uren.

De ceremonien gebeurden in een groote zaele van het hof; daer quam den keyzer ende de geheele keyzerlyke familie, ende den jongen aertshertog, prins van Asturien, wiert gedraegen op de armen van den prins van Hanover, broeder van den koning George van Engeland; maer dezen is catholyk, ende wiert peter van het kind uyt den naem van den koning van Portugael, ende de keyzerinne moeder weende van blytschap, gelyk ook dede den keyzer.

Den nuntius dede de ceremonien van het doopsel uyt den naem van den Paus; hy was geassisteert door achttien bis-

schoppen, waer onder waeren de bisschoppen van Gend ende Antwerpen, ende ook achtentzestig abten, die allegaeder waeren gekleedt in hun officiael gewaet.

Den cardinael van Saxen-Seydts was ook daer tegenwoordig, den ambassadeur van Venetien ende de heeren van het Gulde Vlies.

Het kindt wiert genaemt: Leopoldus, Joannes, Josephus, Antonius, Franciscus de Paula, Hermenegildus, Rudolphus, Ignatius, Balthazar.

Naer dat de ceremonien van den doop voleynt waeren, den keyzer dede het Gulde Vlies af van zynen hals, ende prins Eugenius dede dat aen den hals van den jongen prins, ende Zyne Majesteyt dede den gewoonelyken eedt uyt den naeme van het kindt, den welken de heeren van het Gulde Vlies gewoon zyn te doen in hunne instellatie.

Daer naer gingen zy allegaeder naer de keyzerlyke capelle, alwaer den blyden lofzang *Te deum Laudamus* gezongen wiert.

's Avondts was de geheele stad geillumineert met flambeeuwen, het welke zeer schoon om zien was, in verscheyde plaetzen waeren fonteynen van wyn, ende den afgezant van Lorynen dede geld stroeyen onder het volk; deze illuminatien moesten dry daegen dueren.

Wy waeren dien avond allegaer genood by den bisschop van Gend, den welken door de kamers van zyn logement ook illuminatien dede met flambeeuwen, ende daer en boven nog een besonder vieringe op zyn Corterykx, te weten, met eenen hoepel van ses stagen hooge met papiere lanterkens; van onder op vier hoeken hingen trommelen, waer op stondt het waepen van Vlaenderen, ende in het midden

van den hoepel was het portrait van den keyzer, ende van de keyzerinne; alzo de maniere van vieringe noyt binnen Weenen en was gezien geweest, zoo hadden zy ook veel aenschouwers, alle de carossen, die hier in groote menigte zyn, bleeven hier stille staen, het volk bleef trappelen voor de deure, terwylen wy ons vermaeckten aen de tafel.

Den 15 's avondts reedt den keyzer met een open coetze lankx de stad; hy passeerde voor by het logement van den bisschop van Gend, ende by aenzag met vermaek de nieuwe zorte van vieringe, want in het keeren, hy maekte nog eens zynen tour aldaer; wanneer hy dan een streke wegs gereden hadde, wiert hy bekent gemaekt door eenig jonk volk, ende alle de borgers quaemen aenstonts uyt hunne huizen gelooopen, ende zy toejuygden hem al even zeer; men hoorden niet dan schieten ende bly geroep, immers het was er al uytgestort van vreugt.

Donderdag den 16 waeren alle de gedeputeerde van Vlaenderen genoodt door de gedeputeerde van Brabant, ende wy wierden onthaelt op een magnifique maniere, ende met kostelyken wyn; wy bleeven ons daer vermacken tot in den diepen avondt.

Vrydag den 17 gink ik 's morgens vinden den graeve Van der Nat om gehoor te hebben by de aertshertoginne ende gaf hem ter zelve tyd de reflexien, die ik gemaekt hadde op de klagten van het vicariaet van Iperen, ende saemen ook op het gene dat in de maent february lestleden in de stad van Venloo door de Hollanders was voorgevallen, welke ligt onder het bischdom van Ruremonde, welke reflexien, ik bad hem, dat hy zoude gelieven te lezen te geven aen deze prinsesse, om, waer het by aldien dat er iets waere daer in

ik haer zoude konnen voorder voldoeninge geven, dat ik zulkx alsdan doen zoude; hy liet my 's naer middag weten, dat zy my de gevraegde audentie hadde toegestaen tegen ten vyf uren 's avondts.

Ik reed dan met hem tegen dien tyd naer het hof, ende d'aertshertoginne in de audientie-kamer gekomen zynde, ik gink daer binnen, ende naer gedaen te hebben de dry gewoonelyke reverentien, ik begon myn aenspraeke met deze woorden:

‘Haere doorluchtige hoogheyd.

Onder alle de vreugden ende gelukwenschinge van het geheel christendom, zoo kome ik ook uyt den naeme van ons vaderland haer zouvereyne hoogheyd veel gelukx wenschen over den lang verwachten ende nieuw geboren onzen alderzouvereynsten aertshertog, ook worden wy gedwongen, ende aengedreven dien goeden ende grooten God te bidden, den welken het huys van Oostenryk altyd onder het dekzel van zyne vleugelen heeft beschermt, ende meer en meer geweirdigt te beschermen, want gelykerwys hy ons voor altyd komt te gebieden, zoo heeft hy ook altyd geweest eenen kloeken voorvechter van de groote ende H. Religie tegen de kettters, ende eenen geduerigen beschermer van de strydende kerke.

Voorwaer terwylen ik deze kome toe te wenschen, zien ik dat wy hebben reden van nieuwe klagten te doen tegen onze kettters, de welke noyt op en houden van te geven nieuwe stoffe, nogte oyt en zullen ophouden tot dat zy uyt ons vaderland zullen gedreven worden, ofte ten minsten voor dat hun gebiet uyt het zelve zal gebannen worden; want wat is er van diergelyke menschen te verwachten, de welke noyt

zelfs in de zaeken, die onze religie aengaen, hun woord en houden, ja zoo verre, dat ze de alderheyligste verbonden ende accorten komen te breken, en kan nu Zyne Keyzerlyke ende Koninglyke Majesteit de byl niet zetten aen den wortel van deze schaedelyke boomen; is het zaeke dat zy van nu af hun verbont komen te violeren, zoo heeft Zyne Keyzerlyke ende Catholyke Majesteit recht van het zelve te doen, want het is rechtveerdig, die het verbont breken, dat het zelve t'hunnen regarde niet onderhouden en wort, ende voorwaer ten zy dat daer tegen gebruykt wort eenen krachtigen middel, wat zal er in het toekomende te hopen zyn of wat gewichte zullen hebben onze klachten, die wy van verre zouden doen, indien dat zy nu geen uytwerkzel en hebben, wanneer wy die met gequetste gemoederen in de tegenwoordigheyd van Zyne Keyzerlyke Genaede komen uyt te storten, op dat zy dan zouden hebben eenig gewichte; wat middel is er van die te voorkomen, 't is niet altydt bequaemen tydt om orloge te voeren, zoo dat in het kort of in het lang hunne vermetentheyd ingehouden ofte gebroken worden, het gone noyt beter en kan geschieden als nu, eer dat het quaedt voorder inkruypt, ende hun macht meer wort versterkt.

Ach! God gaeve dat zy zoo gelukkig waeren van te zien zyn alderzouvereynste hoogheyd tot bestieringe van ons vaderland, hy zoud zelfs konnen zien de rechtveirdigheyd van onze zaeke, daerom terwylen wy dit hopen, zoo bevelen wy ons onder uwe alderzouvereynste bescherminge.'

Dit voleynt zynde, zy antwoorde zeer minnelyk, ende zeyde, dat ons klachten rechtveirdig waeren, ende daerom dat zy niet en zoude naelaeten de zelve aen zyne keyzerlyke majesteit op het alderkrachtigste te verthoonen.

Den 19 april wezende belocken Paeschen, waeren wy alle de gedeputeerde tot den noenmael genood by den graeve van Lambert, maer behalvens dat wy op het alderprachtigste onthaelt wierden in spyze en drank, zoo was daer ook een wonderlyke pracht te zien in zilverwerk en porcelyn, want de zilveren schotelen zoo wel als de japaensche en porcelyne schotelen waeren van een ongemeene groote.

Naer middag ten ses uren dede den ambassadeur van Vrankeryk zynen publieken intré in de stad; hy wiert ontfangen van eenen minister van den keyzer, een quartier urs buyten de stad, tot waer dat er hem ses-en-vyftig carossen met ses peirden waeren tegen gegaen.

Eerst voor aen quaemder vyftig carossen met ses peirden, maer de schoonste peirden, die men konde zien; naer deze volgden twee reken lakkeyen ofte voet-knechten tot wel achten-dertig in 't getal; daer quam by naer een diergelyk getal te peirde allegaer met kostelyke liveryen; daer op volgde den ambassadeur in de koetze van den keyzer, maer deze en was niet te vergelyken in schoonheyd, ende in kostelykheyd by de pronk-carosse van den ambassadeur, die daer deze volgde, ende daer niemand in en zat, het was als eenen gouden berg, ende boven het verhemelzel van de koetze lag een spree van het kostelykste goude laeken, die van vier kanten afhink met goude frinien, ten minsten een vierendeel lank, ende de peirden waeren ook zeer kostelyk uytgedorst; naer deze volgden nog ses carossen ende daarmede sloot de cavalcade.

CAROLUS SEXTUS IMPERATOR.

Annagramma:

UXOR PARIET TRES MASCULOS.

De naemen van de biechtvaders van het keyzerlyk hof, te weten: pater Vitus Timmerman, biechtvader van den keyzer; pater Fredericus van Courbourg, biechtvader van de regcrende keyzerinne; pater Balthazar, van de keyzerinne Amalia; pater Steyaert, biechtvader van de aertshertoginnen van Josephus; pater Student, biechtvader van de aertshertoginnen van Leopoldus; pater Gravelli aen wie ik ten verzoeke van den graeve van Coeswaeren gegeven hadde myne reflexien te lezen, om die daer naer te behandigen aen de keyzerinne Amalia, mids dat zy daernaer gevraegt hadde, heeft my gezeyt, dat hy zelve op haer verzoek hadde moeten overstellen in de italiaensche taele, want zy geen latyn en verstaet, opdat zy den inhoudt verstaen zoude, ende den keyzer daer over te spreken; zy hadde daer en boven de zelve te lezen gegeven aen eenen treffelyken edelman, maer die luthers was, ende om zyne vromigheyd ende edele zeden zeer wel gezien was, den welken dezelve niet alleen zeer goed en keurde, om dat zy tegen de Calvinisten geschreven zyn, de welke zy ook voor ketteren houden, maer hy vraegde daer en boven oorlof om de zelve t'synen koste te doen drukken.

Den 22 april gingen wy wandelen naer eenen hof van den keyzer liggende aen den kant van den Donauw, die men de *Oude-favorita* noemt, daer voordezen een schoon paleys is geweest, het welke de Turcken in het beleg van Weenen in 't jaer 1683 verbrandt hebben, blyvende alzoo verwoest staen in zyne mueren; het achterste deel dat op gemaekt is, is maer een stagie hoog; maer het is van binnen zeer fraey, den hof

is zeer groot ende breed. In het beloop is eenen redelyken grooten bosch met zeer groote boomen, ende bynaer in het midden is er een sterre van ses wegen die dwers doorloopen, daer is hier ook redelyk wilt binnen ende deze plaetze is aengenaemer als d'aude *nieuwe favorita*, die van de oost-zyde van de stad ligt.

Den 24 april wort hier onder het volk geviert den feestdag van St. Jooris, ende op dezen dag moeten hier de huysshueren betaelt worden; het is ook dezen dag de jaerlyksche feeste aen de oost-zyde van de stad, ende de kraemen staen daer op dat geweste lankx door op de straeten, maer het zyn ten meederendeel al kraemen van kindergoet, ende van alle zorten van slecht handwerk, maer naer den kant van het hof ziet men anders niet dan schoone kraemen van alderhande kostelyke goederen.

Als ik van daege hadde misse gelezen in een klooster van de religieusen van St. Augustinus, ende dat ik myn leste collecte dede aen den autær, daer quam eenen recollect uyt de sacristye, ende dezen gink zitten in eenen zetel ter zyde den autær, ende recht over hem stonden eenen hoop van mans ende kinderen houdende ieder een boeksken in de hand van vier a vyf blaerkens, ende zoo dat den pater begont op te heffen, zy begonnen allegaeder met hem te zingen in het hoogduyts; men zeyde dat dit den lofzank was van St. Jooris. Zoo is het hier ook de maniere zelf in de kerke van St. Stevens, dat als het lof's avondts gedaen is, ende de benedictie gegeven, dat zy al te zaemen eenen lofzank zingen, den welken wel een quartier urs duert, ende als men gact berechten, gelyk de berechtingen zoo wel by daegen als by nachten in het openbaer gebeuren, zoo gaen daer

gemeynelyk twee jongens voorenuyt gekleed met roode keirelkens ende korte overrokkens, die elk een vierkante vaentjen draegen; daer zyn ook nog twee groote met overrokken, die ook vaenen draegen, ende zomwylen gaen daer vyf of ses zoldaeten voorenop met hun waepenen, de welke passen op de gene, die geene behoorelyke eerbiedinge en doen, achterop volgen vyfthien à seshien perzoonen zoo mans als vrouwen, deze lezen t'zaemen overhant in het hoogduyts zoo luyde dat men t'een straete wegs hooren kan, ende die twee jongens, die vooren opgaen, geven van tyd tot tyd een schreeuw, want het en gelykt geenen zank van thien of twaelf woorden ook in het hoogduyts.

Heden den 24 at den keyzer in 't publiek, den cardinael van Saxen-Seydts, den nuntius ende den ambassadeur van Vrankeryk, ende den ambassadeur van Venetien assisteerden, tot dat de benedectie gezeyt was, ende den keyzer gezeten zynde, dede hy ook den hoed af, ende wanneer hy gedronken hadde, dan dede hy zynen hoed aen, groete hy hun, ende zy vertrokken.

Den 25 gingen wy vinden den heer Cours, secretaris van zyne keyzerlyke Majesteyt, die ons zeyde, dat onze affaires gedaen waeren, dat den keyzer alles hadde gedaen dat mogelyk was, ende dat wy zeer groote obligatie moesten hebben aen den graeve van Starrenberg, want dat hy met alle kracht onze zaeken hadde ingevoerd, maer hy en mogte, zoo hy zeyde, niet openbaeren, wat dat er geresolveert was, maer dat onzen uytval door den voorschreven graeven met ten eersten zoude kenbaer gemaekt worden.

Dezen naer middag gingen wy met myn heer Delcampo, burgemeester van Antwerpen, ende eenige andere heeren

wandelen naer het speelhof van den graeve van Lichtensteyn, gelegen in het voorgeborchte by den Donauw, het welke een van de schoonste paleyzen is die er hier te zien zyn.

Het nederhof ofte *bascour* is gemaekt als eenen amphitheater, ende rontom bebauwt een stagie hooge alwaer dat de stallingen zyn ende de logementen van de knechten.

Men gaet dit paleys op met ses trappen, het onderste van den bouw en is maer een plaetze ofte zaele, op de zelve wyze als die van Versaille, ondersteunt met verscheyden schoone pilaeren, den vloer is beleyt met roode marmer, ende het verhemelsel is zeer schoon besneden, ondergemengelt met fraeye schilderyen; deze zaele is doorluchtig, zoo dat men inkomende dwers deur ziet tot het eynde van den hof, ende weder tot op de bergen, die van den anderen kant van den Donauw liggen, ende tot het klooster van de Chartreusen, het welke boven op eenen berg staet; van wederzyde dezer zaele zyn twee schoone italiaensche trappen, ieder met een hoog verhemelsel, het welke heel geschildert is; daer komt men op een zeer hooge ende prachtige zaele, zeer hooge van stagie, ook ondersteunt met schoone pilaeren, ende insgelykx met roode marmer, ende rontom beset met schoone schilderyen, de zaele is 24 trappen lank, ende 32 breedt.

Van daer naer den kant van het hof komt men in een ander zaele die van dezelfde lengde is, ende op het eynde van deze is een ander van acht stappen breedt, dienende voor een galderye, ende deze is vol bezet met schoone schilderyen, ende aen ieder kant van de zelve zyn der dry kamers onder de welke beneden zyn de kamers van de service.

Den hof is lustig, ende in het midden was een fonteyne, die wel twintig voeten hooge spronk, ende van achter was er

nog een diergelyke, zynde alle beyde bezet met schoone pedestaelen om de orangnie ende andere boomen op te stellen; ter zyden ziet men een orangnerye daer een menigte van orangnien ende citroen-boomen waeren, gelaeden met menigte schoone vruchten; op het achterste van den hof was een schoon gebauw, dienende voor een perspectif ofte verre uytzicht, doorluchtig met een fraeye arkade ofte boge, daer men van wederzyde met twee italiaensche trappen op gaet, ieder met twaelf trappen.

Den 27 wiert de uytvaert gedaen voor den bisschop van Weenen, den aertsbisschop van Praeg dede den dienst; in het midden van de cathedraele stont een schoone vierkante capelle ofte praelgraf by forme van een marmer scabelle wel dertig voeten hoog ende seshien voeten lank, op iederen hoek was er een magnifiq pedestael, als van marmer op de hoeken vergult twintig voeten hoog, ende op ieder van deze pedestaelen stont een groot beeld; op ieder face waeren dry beelden, ende daer tusschenin stont een inschrift; op het opperste van dit mausoleum ofte praelgraf was er een tombe, ende rontom het geheel werk een menigte van keirssen; alle de autieren tot dry-en-dertig in 't getal, waeren ook in den rauw met de waepens van den overledenen; den dienst was zeer prachtig ende uytnemende.

Op heden den 30 april, zynde den feestdag van den H. Petrus, martelaer, vonden wy aen de kerk-deuren met hoopen van menschen staen om die processie te zien; die van buyten quaemen, bestaende wel in twee hondert menschen, mans en vrouwen, vooruyt een vaene draegende ende een cruys; daer naer alle deze menschen twee en twee met eenen stok in de hand van zeven voeten lank, ende boven den stok

stont een cruysken, ende zongen al onder een in het hoogduyts; zy gingen in dezer voege naer de kerke van St. Stevens, alwaer zy eenigen tyd geweest hebbende, zy keerden zoo naer huys. Dusdanige processien, ende bedevaerden zyn hier menigvuldig.

Den derden meye wezende H. Bloeddag van Brugge, kreegen wy de uytspreeke van Zyne Keyzerlyke Majesteyt wegens de *extentie van limiten*.

Wy waeren allegaeder, gedeputeerde van Vlaenderen, ontboden by onzen commissaris den heer graeve van Starremberg tegen ten thien uren 's morgens, alwaer wy allegaeder verscheenen, uytgenomen den burgemeester van Brugge, die geindisposeert was.

Alwaer wy gekomen zynde ende zeer beleefdelyk ontfangen, hy begonnt zyne aenspraeke met te zeggen, dat Zyne Keyzerlyke Majesteyt eerst vooral ons dede verzekeren van zyne vaderlyke genegentheyd, de welke hy droeg tot de ingezetene van ons Nederland, ende de welke hy niet alleen in deze, maer alle andere gelegentheden als eenen waerachtigen vader zoude bethoonen.

Hy zeyde, dat het aen geheel de weireld kenbaer was, hoe noodig dat Zyne Majesteyt hadde de hulpe van twee zeemachten tot behoudenisse van de Nederlanden, tegen alle die, die zouden trachten ofte willen dezelve innemen, ende dat dit was de oorzaeke geweest waerom dat hy dit tractaet van Barriere hadde toegestaen.

Nogtans, alswanneer dat hy gehoord heeft de redens, dewelke wy tegen dit contract, ende wel voornaementlyk hetgene dat aengaet de *extentie van limiten*, hebben voorgesteld het groot nadeel, hetwelke de H. Religie, Zyne Majesteyt

ende het vaderland daerdoor zoude komen te lyden, indien dat dit tractaet zoude komen zyne volle executie te hebben, dat hy dit zoude omverre geworpen hebben, waert by aldien dat hy met de staeten van Holland alleen hadde te doen gehad, maer dat zig koning van Engeland in deze zaeke zeer quaemt te bemoeijen ende aen te trekken, ende alzoo dezen koning met de staeten in een vast verbont was, dat hy deze zaeke aentrok als een gemeyne zaeke, daerom dat Zyne Majesteyt in geschaepentheyd van zaeken ende tyd daer niet wel en hadde konnen overgaen, ongehoort de staeten ende de redenen dewelke zy tegen de onze hadden te wederleggen.

Hy zeyde, dat hy onze redenen, dewelke wy zoo wel schriftelyk als mondelinge hadde verthoont, zeer krachtelyk aen Zyne Majesteyt hadde voorgesteld, ende nog veel uyt zyn zelven daerby gevoegt om de rechtveirdigheyd van alle onze zaeken te verthoonen, daerom dat Zyne Majesteyt finalyk hadde gerezolveert, den marquis de Prié te zenden naer den Haege, alwaer de zaeke nauwkeurig zoude gediscuteert worden, ende dat de staeten van Vlaenderen tot dien eynde zouden willen eenen ofte twee gedeputeerde zenden, die den inhoud van deze zaeken wel bezitten ofte kennen, om hun te voegen by denzelven heere ende hem in zyn besoignen te helpen; dat Zyne Majesteyt voorder alles zoude doen, hetgene met justitie tot ons voordeel zoude konnen wezen.

Daer op bedankte myn heer Cordonnier zeer Zyne Excellentie, uyt den naem van alle de gedeputeerde, ende verzocht om nog zyne protectie in het toekomende te hebben.

Den bisschop van Gend bracht het discours, ende zeyde, dat de staeten van ons land niet en waeren als die van

andere landen, want dat wy by ons vier corpora ofte leden hadden, te weten: de Clergie, het Magistraet van Gend, hetgene van Brugge, ende het Collegie van het Vrye; ende overzulkx dat het niet genoegzaam en zoude wezen een of twee gedeputeerde te zenden, want dat ieder corpus zoude pretenderen eenen te zenden.

Waer op den graeve van Starrenberg antwoorde, dat als wanneer Zyne Majesteyt hadde gesproken van een of twee, dat hy ons de vryheyd niet en wilde benemen van meer gedeputeerde te zenden, te weten, als wanneer dat de staeten oordeelen zouden zulkx noodzaakelyk te wezen, maer dat ook Zyne Majesteyt wel wilde, dat zy daer in zouden willen menageren, om geen noodelooze kosten aen het land te doen, ende alzoo wanneer dat er zoude een of twee gezonden worden, dat zoude konnen, om geen jalouzie te baeren, gedeputeert worden uyt het geheel corpus gezaementlyk.

Hy zeyde daernaer, dat hy wilde nog hier byvoegen het gene dat er gerezolveert was op het point van de religie, te weten, dat Zyne Majesteyt kennis zou geven aen de heeren staeten van Holland van de klachten, die hem gebeurt waeren, nopende de schandaelen, die in de Nederlanden van wegens de H. Religie geschiet waeren door hun volk, ende dat hy zoude verzoeken, dat in de pointen, die hem voorgehouden zyn, ende mogelyk zyn te redresseren, zoude redresseren, ende dat zy hun in het toekomende zouden wachten van iedts te attenderen tegen de H. Religie, ofte dat hy de eerste klachten, die hem daer over zoude geschieden, houden ende aennemen zoude voor een rupture van het geheel tractaet, ende daerom dat hy wilde, dat de geestelyke wel zouden nauwe toezicht nemen, ende dat zy het minste dat

er diesaengaende gebeuren zoude, hem daer van aenstonts zouden de kennisse geven: waer op wy ons afscheyt naemen, ende vertrokken naer het logement van den bisschop van Gent, om gezaementlyk raedt te slaen over de visiten van afscheyt, die wy by Zyne Majesteyt en andere moesten doen.

Maer alzoo wy nog geen inspectie en hadden van de genomen resolutie, ende dat wy niet en wisten oft er niet iets en zoude invloeyen het gene ons nadeelig was, ende over zulkx niet en wisten hoedanig dat wy ons compliment by den keyzer zouden moeten afleggen, ende of dat wy zouden een absolute dankzegginge doen oft wel of dat wy niet en zouden behooren nieuwe instantien te doen; zoo wiert er gerezolveert eerst de copie te bekomen van de gezeyde resolutie, het welke myn heer Triest beloofde dien dag te bekomen ende te bezorgen, ende dat wy 's anderdags zouden by een gekomen hebben, ende naer betere gedaen, als dan beraemen zouden om audientie te vraegen by den keyzer ende op wat maniere dat het compliment zoude afgeleyt worden.

Wy waeren dien middag, alle de gedeputeerde, zoo van Braband als van Vlaenderen, genoot by den marquis de Parlas, raedtsheer van Zyne Keyzerlyke Majesteyt, alwaer wy zeer prachtig ende koninglyk onthaelt wierden.

Maer alzoo dat er by de groote heeren de maniere is, dat zy maer naer ten twee uren ende zomwylen by den dryen aen tafel en gaen, de compagnie begint te vergaederen, ende den bisschop van Gend binnen komende, ende my voorby passerende, zeyde, dat hy gehoor gevraegt hadde by den keyzer, en dat dit hem was toegestaen tegen ten vyf uren naer middag.

Ik gaf dit te kennen aen twee gedeputeerde. Dit hoorende

waeren zy zeer ontstelt, ende verslaegen, midts dat Zyn Hoogweirdigheyd dit gedaen hadde tegen de genomen resolutie, niet wetende, wat zy aen den keyzer zouden gezeyt hebben, hehalvens de confusie die aen de tafel zoude gebeuren, te weten, dat wy allegaer zoo ten halven zouden moeten t'saemen uyttrekken.

Dit wiert den bisschop al verthoont, maer hy blyvende persisteren, ende wy vreezende van voorder confusie, rezolveerden wy van te gaen, ende het gene dat aldermeest ontstelde, was, dat er eenige heeren immediatelyk te vooren by Zyn Hoogweirdigheyd geweest hadden in zyn logement van ten een ure tot ten twee, ende dat hy hun niet een woord van deze audientie vermaent en hadde, zoo dat hy hier mede scheen ons seffens te willen surprerenen.

Wy gingen daer naer toe, Zyne Hoogweirdigheyd dede de aenspraeke in het fransch, maer om de waarheyd te zeggen, het gonk nog al wel. Zyne Majesteyt antwoorde met een uytterste genegentheyd ende affectie, zeggende dat hy blyde was, dat wy voldaan en content waeren ende dat hy zeyde zyne genegentheyd tot ons zoude nog voorder bethoonen.

's Maendags hadden wy gehoor by den prins Eugenius, die ons zeer beleefdelyk ontfinck, ende herhaelde bynaer alle de zelve redenen, die ons den graeve Starrenberg gezeyt hadde, wegens de vaderlyke genegentheyd die Zyne Majesteyt tot ons vaderland droeg, ende het gene dat hem bedwongen hadde om dit tractaet van barriere toe te staen. Voorders dat Zyne Majesteyt de noodige instructien aen den heere marquis De Prié zoude geven om deze zaeken te eyndigen, zoo veel als het mogelyk was tot ons contentement

Woensdag waeren wy ter audientie by den marquis De Prié den welken ons opwierp onder andere discoursen, een convenient zoo hy meynde om te voorkomen het ongemak van de inundatie ofte vloeyingen, de welke wy vreezen voor ons land, ende zelfs voor de prinzipaele steden Gend en Brugge, ingevalle dat d'Hollanders uyt quaemen tot hun pretentien van hunne limiten te extenderen, ende in cas van orloge op spetieus pretext van hunne verzekeringe het land willen onder waeter stellen, hy proposeerde dat men daer tegen langst de limiten hooge dyken zoude maeken, zoodaenig dat de inundatiën maer en zoude kunnen wezen binnen de limiten, maer alzoo dit een zeer vreemt concept was, zoo wiert hem klaer gethoont, dat dit boven de excessive ende noodelooze onkosten geenzints ons land en zoude kunnen verhoeden.

Wy gingen van daer naer den meester van de pagien, die een schoon gebouw hebben by het hof, ende zy woonen aldaer als in een collegie, alwaer dat zy hunne geduerige oeffeningen hebben in alle sorten van wetenschappen die hun convenieren; onder deze pagien en zyn geen andere, als in de hooge geboren familien, als van princen, ende graeven, ende de welke naer eenigen tyd gewoont hebbende, door den keyzer tot eenige treffelyke ampten verheven worden.

Donderdags hadden wy audientie by de keyzerinne moeder, den bisschop van Gend dede de aenspraeke op de maniere als de voorgaende ende gelyk zy twee perzoonen waeren van jaeren, hy begon met haer zeer gemeynzaem te kouten, ende bynaer in de oore te spreken, evenwel om zynen ouderdom wiert al wel afgenomen.

's Vrydags hadden wy gehoor by den grooten cancelier, den graeve van Sinsendorf, die men wel meynt den voor-

naemsten geweest te hebben, die het tractaet van Barriere heeft voorgestaen, myn heer Cordonnier dede hem een compliment al of hy hadde den meesten voorstaender geweest van ons Vaderland, het was als zuyker en zeem, ende hy vragde ten lesten d'eere van de continuatie van zyne protectie; daer op begon hy veel te zeggen, ende onder ander herhaeled bynaer al het zelve dat den graeve van Starrenberg ons hadde gezeyt, nopende de redenen, waerom de *extentie van limiten* was toegestaen, ende zeyde daer by, dat ware't zaeke, dat Zyne Majesteryt naer de dood van Carel de tweeden zyne patrimonie goederen, ende gelyk zy hem van regts wege toequaemen, van dan af bezeten hadde, dat het hem geenzints en hadde toegelaeten geweest de zelve te veralieneren zonder het overstaen van de staeten van het land, maer dat hy die hadde bekomen door het geweld der waepenen, naer dat zy waeren in bezittingen geweest van de machten, willende daer uyt besluyten, dat het hem nu georloft was geweest daer made te doen wat hem beliefd, zonder de staeten van het landt te kennen, ende overzulcx dat de voorrechten van het land, die daer van spreken, in dit geval geen plaetzen en greepen.

Komende dan op het point van de commercie, ende hoe dat men de Hollanders zouden kunnen tot reden brengen, hy zeyde, dat men geenen visch meer uyt Holland en zoude laeten komen in Vlaenderen, ende dat men tot dien eynde zoude moeten trachten tot Roomen een dispensie te bekomen van Zyne Heyligheyd, waer door hy zoude toelaeten, dat men eenige daegen ter werke zouden mogen vleesch eten in den vasten.

Naer dien gingen wy vinden den heer Cours, secretaris

van Zyne Majesteyt, die zeer onze zaeken hadde voorgestaen, ende wy verzochten hem onder de instructien van den marquis de Prié zoude mogen gestelt worden, dat hy inspectie zoude nemen ter plaetze, het welke hem wel beviel, ende zeyde, dat hy den graeve Van Starrenberg daer over zoude spreken, ende hy beloofde ons voorder allen dienst.

Wy gingen naer-middag het magnifiek paleys zien van den prins Eugenius; inkomende heeft men eerst een fraeye plaetze, t' eynde dan is er een schoone vierkante plaetze daer de stallingen zyn, ende de bakken daer de peirden uyt eten zyn van marmer.

T' einde van d'eerste plaetze is ter rechter zyde eenen schoonen italiaenschen trap, ende als men ontrent twintig trappen op gegaen is, zy spreyt haer dan aen de rechter ende slinker zyde en draeyt dan van weder-zyden tot dat men komt aen de groote zaele; van boven is er een schoon verheven overwelfzel ofte *chalon*, schoon gesneden ende in het midden geschildert.

Deze zaele is ook zeer verheven, ende zy is dertig stappen lang en twintig breed, de mueren zyn rontom bezet met schoone schilderyen, verthoonende veltslaegen die den manhaftigen ende kloekdaedigen prins Eugenius gewonnen heeft, besonderlyk het omzetten van Turin; boven de dry deuren zyn zeer schoone en konstige schilderyen.

Dan komt men in een kleyne antichambre ter zyde van de rechter hand, behangen met zeer schoone tapyten; dan slaet men ter slinker hand in, tot de eerste antichambre, die behangen is met tapyten, maer al dat de konste kan uytvenden ende uytwerken; t' eynde van deze kamer, die ook zeer schoon behangen is, ter zyde aen de slinker hand

is er een oratorium ofte bid-plaetze daer den prins misse hoort.

Dan keerden wy naer de zaele, ende gingen in een schoone ende groote zalette, die aen de slinke hand van de zaele is rontom behangen met roode panne, ende de cassynen van de vensters zyn goud vergult.

Van daer trokken wy in een ander zalette, die ook rontom behangen is met roode panne, ende daer tusschen geborduerde benden.

T' eynde van deze twee kamers was er eenen zeer schoonen dhee⁽¹⁾ van roode panne konstig geborduert, alwaer hy audientie gegeven hadde aen den ambassadeur van Turkeyen. Van daer trokken wy in een zalette, die veel kostelyker was, want het was er al geborduert behanchzel ende gestoelte, ende het houte-werk was al vergult; t' eynde dezer kamer stont een prachtig ledekant, dat op het konstigste geborduert was.

Van daer leyde men ons in een cabinet, alwaer dat er rontom zeven spiegels waeren van negen voeten hooge ende vier en half breed, ende al de reste tot boven toe was goud vergult; wy waeren daer maer met ons seshien of zeventhien perzoonen binnen, ende door de reverberatie van de spiegels, men zoude gezeyt hebben, dat er meer als hondert perzoonen binnen waeren, want waer men zyn oogen sloeg, en zag men anders niet als kamers ende volk.

Van daer gingen wy in een lange kamer, maer smal naer proportie, dienende als tot een galderye, die ook behangen is met roode panne, ende bezet met vergulde polysters; in deze kamer zyn ook veel konstige schilderyen.

(1) De schryver wil zeggen: *Dais*.

Wy trokken van daer in het cabinet van den manhaftigen prins, het welke van boven tot beneden behangen is met schilderyen van de eerste meesters, ende daer onder een van dry voeten hooge ende twee voeten breed, de welke bedekt is; in het stuk wort een zieke vrouwe verthoont, zittende op een fauteuille ofte zetel, haer dogter nevens haer zittende ende weenende, een ander haer presenterende eenen lepel met voedzel, ende den doctor daer by haer waeter beziende; dit stuk en was niet schattelyk.

In verscheyden kamers hingen croonen van cristael de Roeche, die zeer groot ende magnifiek waeren; van daer gingen wy in de kamer daer de conferentien gehouden worden, die ook zeer prachtig behangen was.

Men ziet hier eenen grooten tammen wolf lankst ten huysze loopen, ende dry wilde katten, die vast gebonden liggen ende zeer groot zyn; de twee waeren tam, maer de derde niet.

Wy gingen dan den hof zien die den prins Eugenius dede maeken in het voorgebourgte van de stad, van vooren aen den inganck is een treffelyke poorte van arduyn-steen, in forme van eenen amphitheater, dan komt men in den nederhof, alwaer eenen grooten beer op de keten lag. Deze plaetze is rontom zeer prachtig gebouwt, alwaer de kamers zyn voor de domestiquen, ende stallingen voor de peirden; t' eynde doorpasserende, komt men in een schoone vierkante zaele van marmer met eenen zeer schoonen verheven lanterne ofte *chalon*.

Van daer komt men in den hof, die zeer lank ende breed is; zy waeren bezig met vier groote bassins te maeken om fontynen te doen springen.

T' cynde van dezen hof zal men met ontrent thien of twaelf

trappen opgaen, alwaer den tweeden hof zal wezen ende t'eynde van deze zal men nog eens met zoo veel of meer trappen opgaen, alwaer den derden hof zal wezen, ende in het midden een zeer groot bassyn, tot het welke het waeter zal worden toegebracht van eenen hoogen berg onder de aerde door, die eenige uren van daer ligt, om eene fonteyne te doen springen, ende uyt dezen bassyn ofte waeter-vat, zullen de andere fonteynen gespyst worden, die veel leeger zynliggende. T'eynde van dezen hof, zal een magnifiek paleys wezen.

[Mei 1716]

Zondags zong den bisschop van Gend een zolemnele misse in de kerke van Ste. Pieter tot dankzegginge van de geboorte van den jongen artshertog, de welke hem hondert pattacons koste. De keyzerinne moeder, ende de oudste aertshertoginne van Leopoldus waeren daer tegenwoordig met vele dames ende ministers van het hof; den keyzer was vertrokken naer Laxembourg donderdag lest leden, alwaer hy tot maendag stont te blyven.

's Avondts ten vyf uren en half hadden wy audientie, ende naemen meteenen ons afscheyt van de keyzerinne Amalia, de welke ons zeer beleeft ende minnelyk aensprak.

Den zelven avond gaf de regerende keyzerinne voor eerstmael audientie aen de dames.

Maendag den 2 meye gink alleen ter audientie by den marquis van Parlas raedsheer van den keyzer, ende bedankte hem van alle d'eere ende beleeftheyd, de welke hy ons hadde believe te bewyzen, alswanneer hy ons treffelyk aen zyne tafel hadde onthaelt, ende alzoo ik hem zeer recommandeerde d'affairens van de H. Religie, zoo vertelde ik hem, terwylen, de klachten, die zyn hoogweirdigheyd hadde ontfangen van Gent: te weten dat alswanneer de hollandsche

troepen aen de keyzerlyke de stad van Audenaerde ingeruymt hadden, dat niet te min de heeren staeten bevolen hadden, dat er in die stad eenen minister verblyven zoude, gelyk daer ook eenen verbleven is, ten diensten van de geusche boeren⁽¹⁾, die in de naergelegen dorpen over de Schelde woenen, welke minister aldaer openbaer zynen dienst dede tot een groote verergnisse der inwoonderen, ende gelyk hy de aermen door almoessen aentrok, dat het zeer te duchten was, dat er nog meer zouden verkeert worden; voorders dat het majistraet van Audenaerde verbonden was aen dezen minister een logement ende service geld te geven, het welke den marquis hoorende, hy daer af zeer ontstelt stont, ende beveelde my dit by memorie, in te geven.

Den 12 meye waeren wy ter audientie by den graeve van Starrenberg, de welke op de aenspraeke, die den heer Cordonnier hem dede, zeer beleeft ende minzaam antwoorde, ende verthoonde aldermael de noodzaekelykheyd, de welke Zyne Majesteyt zoo veel als gepraemt hadde, om dit tractaet van barriere toe te staen, te weten, dat hy tusschen twee groote vyanden gestelt was, van den eenen kant den Turk, ende Vrankryk, van den anderen kant, ende gelyk hy verre van ons Nederland gelegen was, dat het hem in de geschaepentheyd van tyd onmogelyk was deze vyanden beyde te zaemen te kunnen wederstaen, ten waere het zaeken dat hy met beyde de zeemachten in verbont waere ende gelyk zy hem tot het toestaen van deze *extentie* zeer hadden verzocht, dat hy hadde hun daer wel willen believen, uyt rede hier vooren vermelt.

(1) Nu nog vindt men calvinisten te Materen, Maria-Hoorebeke, etc., etc., by Audenaerde.

Maer niet te min als wanneer Zyne Majesteyt overwegen heeft onze redenen ende motiven, de welke wy daer tegen hadden opgeworpen, dat hy daer op een groot regaerd ende opzicht genomen hadde, ende daerom den marquis De Prié ging naer den Haege zenden tot een nieuwe discussie van het zelve contract, ende wat voorders belangde, dat wy wel mogten verzekert wezen, dat onze deputatie en de gene die gedeputeert waeren, waeren aen Zyne Majesteyt zeer aengenaem geweest, ende tot een preuf-teeken van dien, dat Zyne Majesteyt gerezolveert was van ieder van de gedeputeerde een vereeringe te doen, tot een eeuwige gedachtenisse van zyne genegentheyd, ende vaderlyke affectie tot hun, ende ons vaderland.

Daerna onze heeren hem voorstellende, dat het noodig waere, dat den marquis de Prié, alvooren zyn handelinge in Holland te beginnen van te vooren tot Antwerpen aenkomende, zoude kunnen inspectie nemen van het terrain, ende de sluysen tot Blanckenberg toe, ende dat men onse gedeputeerden zouden daer by voegen om hem allen instructie te geven, ende dat hy naer genomen inspectie, tot sluys zoude kunnen te schepe gaen naer den Haege.

Hy antwoorde, dat dit in de conferentie was behandelt geweest, ende ook was goed gevonden dit werk niet te eyndigen voor dat hy zoude *vue de lieu* genomen hebben, zoo veel te meer om als wanneer de Staeten in eenige pointen met ons zouden disconveniëren; dat hy te beter zoude kunnen onderricht zyn van deze zaeken, maer dat deze zaeken zoo haest niet en zouden afloopen; want dat er aen den Marquis nog andere zaeken belast worden, de welke zouden vereysschen, dat hy nu en dan in het land zoude

komen, ende dat het ook de reden was, dat hy zoude deze *vue de lieu* uytstellen, tot dat hy eerst zoude hooren wat dat de Staeten zouden bybrengen, want hy met een ligte inspectie zoo veel indrukkingen niet en zoude hebben, maer dat de zelve daer naer gebeurende, hem meer ligt zoude geven, daer hy anderzints op de minste aenmerking lichtelyk zoude kunnen stom staen.

Zoo dat wy hier door wel konden bemerken, dat d'intentie van Zyne Majesteyt was deze zaeke in het lank te trekken, tot dat de gelegentheyd van tyd veranderde, hy zoude komen klaer uyt te spreken.

Ten zelven tyde wezende de gebeden van dankzegginge over het ontzet van Barcelona, wy gingen zien den keyzer komen naer de kerke van St. Steven; voor uyt quaemen de chambellans zeer prachtig te peerde, gekleed met hunne ceremonie kleederen, van beyde zyden van de straeten gingen alle de hallebardiers ofte archiers in groote menigte, met ondekten hoofde. Zyne Majesteyt volgde van achter in een carosse met ses peirden; dan wiert er een generaele processie gedaen zonder het hoogweirdig, ende Zyne Majesteyt vergezelschapte de zelve met een menigte ministers; den rector magnificus met d'andere doctoren van d'universiteyt, waeren ook daer tegenwoordig in hun gewaet, het welke zeer prachtig was om zien; de processie ingekomen zynde, den *Te Deum* wiert gezongen, ende daernaer de hoogmisse gcelebreert.

Wy waeren dien dag genoot by den heer Cours, secretaris van Zyne Majesteyt, alwaer dat ook genoot was den heer Isendyck, tresorier van het tresoor van den keyzer.

Voor dat wy aen tafel gingen wiert Zyn Hoogweirdigheyd

den bisschop van Gend by dezen heere geroepen in een ander kamer, ende uyt den naem van Zyne Majesteyt dede hy hem een schoon cruys aen, beset met kostelyke gesteenten; dan wiert den heere Bouchaute, burgemeester van Brugge ingeroepen, ende hy gaf hem een goude medaillie beset rontom met diamanten; met een keyzers kroon, daer boven op ook beset met diamanten, de vereeringe voor de andere heeren gedeputeerde, de welke hun daernaer vereert zyn, en waeren alsdan nog niet geprepareert.

Den zelven avond hadden wy audientie by de aertshertoginnen van den keyzer Josephus; den zelven avond vertrok den keyzer wederom naer Laxembourg, alwaer hy langen tyd stond te verblyven, de keyzerinne stont hem in korte daegen te volgen.

Den 14 hadden wy de leste audientie by de aertshertoginnen van Leopoldus; wy zouden deze dags te vooren gehadt hebben, maer de jongste aertshertoginne hadde dien dag medecynen genomen, ende om dat ze ons beliefte deze audientie in alle forme te geven, daerom hadde zy deze tot heden uytgesteld.

Ik-dede haer deze naervolgende aenspraek:

ALDERZOUVEREYNSTE PRINCESSEN,

De gedeputeerde van de provintie van Vlaenderen hebben door de experientie bevonden, dat die, de welke gaen tot den throon van Zyne Keyzerlyke Majesteyt, gaen tot den throon van rechtveirdigheyd ende genaede.

Ons vaderland is met de aldergrootste vreezen bevangen over dat ellendig ende fatael tractaet, gehouden te Antwerpen; gemerkt dat wy gezien hebben, dat het door een alder

swaerste slavernye zoude overvallen worden, ende dat de catholyke religie allengxkens zoude veel lyden ende verdreven worden, ja, alle het gone dat heylig is, zoude verstroyt, ontheyligt, ende met den voet getrampelt worden.

Zoo haest als het vaderland maer gehoort en hadde de aldergenaedigste stemme van haeren prince, heeft terstont eene groote verstroostinge ontfangen, in hope zynde, heeft in de hope geleeft, ende de hope en heeft haer niet bedrogen.

Wanneer Zyne Catholyke Majesteyt alle onze swaerigheden, de welke tegen het gezeyt tractaet waeren uytgeleyt, geweerdigt heeft te leggen in de schaele van rechtveirdigheyd, ende geraetzaemheyd, ende op die reflecterende, heeft bemerkt eene groote ende onherstelbare schaede, de welke de Koninglyke Majesteyt zelfs de heylige Religie en geheel het vaderland, de altyd duerende ende de toekomende tyden daer door zouden lyden, dan heeft ons vaderland het zelve tractaet gezonden tot een nieuwe ende nauwkeurige onderzoekinge.

Voorwaer dit gebeurt door de bestieringe van den Heer, ende daerom betrouwen wy vastelyk, dat hy, den welchen begonst heeft zoo een groot werk, dit zelfs zal volbrengen; op dat wy ten laetsten uyt de handen der vyanden van ons geloove verlost zynde, hem mogen dienen alle de daegen van ons leven in heyligheyd ende rechtveirdigheyd.

'T is waer gelyk ons al kenbaer is, dat den iver van ulieden alderzouvereynste hoogheden, en de alderteerste affectie tot de groote, ende H. religie niet weynig tot het ondersteunen ende vervoorderen van onze zaeke heeft geholpen.

Daerom dan voor onze schult, ende obligatie, die wy al schuldig zyn, bedanken wy uwe alderzouvereynste hoogheden, biddende den koning der koningen, ende den Heer der heyrkrachten, dat hy zelfs geweirdigt te zyn uwen aldergrootsten loon.

Waer op zy zeer minnelyk antwoorden, ende ons voorder haere protectie belovende, naemen wy eerbiediglyk ons afscheyd van haere hoogheden.

Den 15 meye vertrok zyne hoogweirdigheyd den bisschop van Gend.

Korte beschryvinge van de Stad van Weenen.

De historie-schryvers zeggen, dat de stad geformeert is acht hondert jaeren naer den uytgank van de kinderen van Israël uyt Egypten, dat is voor de geborte Christi veerthien hondert en veertig jaeren, zoo dat zy nu gestaen heeft 3156 jaeren, want de kinderen van Israël zyn door Moyses geleyt door de Roode-zee, in het twee duyzent vyf hondert en zevenste jaer naer de scheppinge des weirelts.

De stad en is maer van gemeyne groote, gelyk de stad van Jper ofte Mechelen, maer buyten ende rontom de stad is eene schoone splenaede een quartier urs breed, ende aldaer zyn de voorgeborgten zeer wydt ende breed gebauwt, met veel schoone huizen ende kloosters; zoo dat den omloop van de stad, daer in begrepen de voorgeborgten, haer uytstreck heeft tot 20830 stappen, ende let getal der inwoonders beloopt tot 60,000 menschen; men reket dat er in de stad met de voorgeborgten t' saemen gevonden worden 1233 huizen, ende alhoewel wel dit getal kleyn schynt, ten op-

zichte van het getal menschen, zoo is het te aenmerken, dat de huizen naementlyk in de binnen-stad zyn van dry ofte vier stagen hoog, ende zommige wel van vyf stagen, gelyk als de hostelerye daer den bisschop van Antwerpen logeerde, alwaer verscheyde logementen waeren ende ieder logement hadde vier kamers en een keuken.

In de stad zyn dry prochiaele kerken, te weten Ste. Stevens kerke, die t' zaemen ook de hoofd-kerke ende cathedraele is; de tweede is van Ste Michiels, en deze wort bedient van reguliere priesters genaemt Barnabiten, ende zyn gekleedt als de paters van de societeyt; de derde is Ste Pieters kerke.

Daer is nog een vierde kerke, die de privilegien heeft van een prochie-kerke, genoemt onze Lieve Vrouwe ter Trappen, die gebouwt is geweest door eenen bisschop van Passauw, ende daerom is deze onder zyne jurisdictie.

Daer zyn in de buyten-stad negen-en-twintig kerken, achthien kloosters ende negen capellen; daer over dry van de jesuiten.

De kerke van Ste. Steven is zeer groot, maer zeer duyster om reden dat er, naer proportie van de grootte, weynige vensters zyn, de welke zyn zeer duyster geschildert. De mueren zyn bynaer swart.

In deze kerke is een cappitel van hondert en vier canoninken; daer zyn dry en dertig autieren, ende zondags geschieden daer missen in menigte; daer zyn vyf orgelen; zy heeft in de breedte 76 ende in de lengde 120 stappen.

Den hoogen autier is van wit en swart pols marmer, hy heeft gekost 25,484 guldens van dit geld, ieder gulden 28 stuyvers courant; de tafel is eene groote gegote plaete

van tin, die gekost heeft 522 guldens, waer op geschildert de martelie van den heyligen Stephanus, die gekost heeft 1218 guldens, t' zaemen met het marmer van den autaeer, 27254 duytsche guldens, maekende van ons vlaemsch courant den number van 38155 guldens 12 stuyvers.

In deze kerke wort begraeven het ingewant van de keyzers, het herte in de kerke van de ongescheyde Augustynen, en het lichaem in eenen schoonen kelder tot de paters capucynen, ende zy liggen daer allegaer in tinne kisten; die van den keyzer Leopoldus was zeer prachtig, maer die van den keyzer Josephus nog veel prachtiger; in den zelven kelder staet een marmer autaeerken, waer dat men zomwylen misse doet.

De fraeyste kerke van de stad is die van de Jesuiten van het convict; de geheele kerke schijnt van marmer te wezen, als ook de autaeeren, maer ten is maer een plaester, waer mede dat het al bestreken is, ende daer op ligt een vernis, het welke niet en versterft, ende een wonder luyster geeft; het verwelfsel van de kerke is wonderlyk schoon, ende voor het meeste deel vergult, daer onder op een deel van het verwelfsel een schoone lanterne geschildert ofte verheven chalon, het welke zoo aerdig gemaekt is, dat men vast gelooven zoude, dat het een verheven werk is, ende nochtans is het plat.

In de buyten-stad zyn twee prochiekerken, ende veel schoone kasteelen, waer van uyt nemen dat van den vorst Stransson, ende van den prins van Lichtersteyn.

De stad heeft zes poorten, de straeten zyn doorgaens zeer nauw, de kalseyen zeer ongemakkelyk, maer de straeten zyn zeer vuyl, ja dat ik niet en meyne dat er ergens kan een vuylder stad gevonden worden.

Het paleys van den keyzer is zeer groot, ende een spaticus gebauw in het vierkante, ende binnen komende heeft men nog eens een vierkante gebauw; in dit paleys zyn verscheyde quartieren ofte woonsten als van den keyzer, van de keyzers moeder, van de Artshertoginnen, van den keyzer Josephus, ende dan zyn ook de kamers voor de hof-dames ende staetjoffrouwen die wel 70 in getal zyn.

Wy gingen al te zaemen den threzoor van den keyzer zien, waer voor wy een ieder geven moesten eenen pattacon in specie.

De plaetze is lank-werpig met veelderhande kassen, ende daer tusschen in veel schoone schilderyen, maer de schatten, die daer in zyn, zyn onwaerderelyk.

Eerst zaegen wy veel schoone rariteyten van cristael de Roche, ende daer onder was eenen grooten kop van cristael de Roche uyt een stuk gemaekt, zynde twee ellen lank, geschat op 20000 pattacons.

Ten tweeden zaegen wy veel kostelyke vaeten, koppen, ende andere rariteyten, gemaekt van ivoor door de keyzeren zelfs, ende besonderlyk door den keyzer Leopoldus, maer eenige dingen waeren zoo konstig ende subtil gesneden, dat het onbegrypelyk is, hoe dat zy zonder breken hebben kunnen uytgevrocht worden.

Wy zaegen daer ook eenen hoorne, die wel thien voeten lank was, ende zoo zwaer, dat men die nauwelykx en konde opheffen; van gelyke groote ende swaerte waeren daer ook twee hoornen van zee-monsters.

Daer was onder het ivoor een galeyte met alle haer toebehoorten zeer konstig gesneden, een ivooren vat daer het artsparadys opgesneden stond, twee groote ende konstige

andere vaeten van ivoor, waer van het een door den keyzer Leopoldus, ende het ander van den keyzer Ferdinandus den derden was gesneden, ende een derde door den artshertog Sigismundus, een ivooren sphère ofte weirelts-bol, een ronde doose daer dat gesneden staet de geborte Christi, zoo konstig, dat zy geschat wort op 30000 pattacons. Het beeld van den keyzer Justinianus, gesneden op eene schelpe, geschat op 50000 pattacons. Eene orlogie in forme van een tonne daer Bacchus op zit. Eene in forme van een schilpadde, ende eene in forme van eenen krefte die alleen voortgaet.

Eene andere orlogie gemaekt in forme van een cruys van cristael, ende eenen Basiliscus die ongeschonden ende onbedorven bewaert wort in een glas. Men gaf ons ook een mes in de handon een palme lank, het welke door eenen Bohemischen boer in het jaer 1602 is ingeswolgen geweest, ende naer negen maenden uyt zyn lyf gesneden, ende die daernaer nog ettelyke jaeren geleeft heeft.

Wy zaegen ook twee serpentes, die ieder dertig ellen lank waeren, van de welke het een vyf mooren ende het ander dry mooren ingeslokt hadden, boven dit zaegen wy nog een onnoemelyke menigte van andere kostelykheden ende zeldzaemheden.

De cassen waer in dat de gesteenten zyn, zyn onwaerderelyk.

Wy zaegen eerst eenen witten achates, daer de portraiten van dry roomsche keyzers ingesneden waeren. Den steen onyx waer op dat stont het portrait van den grooten Alexander, geschat op 12000 pattacons. Een hoofd gesneden uyt den steen achates, het welke door de natuere was voortgebracht, ende uyt tweederhande steenen bestont, te

weten, uyt den achates ende jaspis. Een ander uyt den steen onyx. Een uyt den steen amethystus, een cruysken uyt den steen jordonix de *lapide Lazuri*, van een merkelyke grootte. De wapens ofte blasoen van de Artshertogen van Oostenryk met alle de coleuren gemaekt van diamanten ende kostelyke gesteenten. Een schelpe de groote van een hand, van binnen den amethystus, ende van buyten den achates. Eenen pot ofte vat uyt den steen topazins met veel andere gesteenten. Een flesken uyt eenen hongerschen diamant, de groote van een gansen ey, een krukke van cristael die uyt Spagnien is gebracht. Eenen vierkanten diamant geschat op 2000 pattacons. Eenen anderen die nog meerder is met goud en fyne peirlen. Een peirle die om haer grootte wort geschat op 60000 pattacons. Eene schotel van achates, daer de natuere heeft ingeschreven de woorden *beato christo*. Een flesken uyt den orientaelschen smaragdis, het welke om zyne groote onwaerderelyk is, twee andere gesteenten, die veroverd zyn op de Turcken. Een kegel-spel van turckx corael. Een kistjen dat opgevult is met ciraet van de vrouwen, het welke uyt Turckyen vereert ende niet schattelyk en is. Eenen magneet-steen die eenen grooten yzereren ancker ophoud, etc.

In een ander kasse zaegen wy een zilver vergult schip merkelyk groot ende zeer konstig gemaekt met bootsgezellen het welk alleen voortgink.

De kasse daer het goudwerk ingesloten is, is ook onschatbaer.

Eerst zaegen wy daer de statue van Osa, turckschen keyzer zittende te peirde, ende ter zyden twee pagien alles van goud. Een groote goude belle van Rodolphus tweeden room-

schen keyzer, waer mede hy wonderheden dede, een groote breede keten van goud, met alle de portraiten der keyzeren, een zeer groote goude beeker met een goude lepel waer mede dezen jongen artshertog is gedoopt geweest. Een goude orlogie overdekt met doorschynende cristael, die niet waerderelyk en is.

De croone van den keyzer bezet met alderhande gesteenten van een groote weirde, daer by den scepter uyt den eenhoorn gevrocht, waer boven op eenen sapphirus staet van de grootte van een ey, ende den bol ofte de weireld, die den keyzer in de hand draegt, bezet met alderley gesteenten; t' saemen gewaerdeert op zeven hondert duyzent pattacons. Nog een ander waer mede Ferdinandus den derden gekroont is. Een ander kroone met den scepter ende den bol van het ryk van Bohemen. Nog een ander kroone veroverd in den lesten turkxschen orlog. Een goud kegel-spel wegende 27 pond, een caertspel, geschat op 22,000 ducaeten. Eenen wyngaertrank van goud, die gevonden is geweest in de wyngaerden van Tockay in Opperhongareyen. Een groote goude plaete, die door de konste chimie gemaekt is uyt een plaete van metael, nog een ander goude plaete gemaekt uyt loot, een menigte van goude potten, de welke op tafel staende, hun door de konste op en neer werpen. Een ontelbaer getal van goude bekkens ende lipinen (?).

Naer dat wy alle deze kostelykheden ende rariteyten gezien hadden, wierden wy geleyt naer het threzor van de HH. Reliquien.

Eerst van al wiert ons getoont eenen yseren nagel waer mede dat Christus is gekruyst geweest. Een autarken het welke om de konste ende gesteenten niet schattelyk en is,

daer in dat bewaert worden eenige druppelen van het dierbaer bloed ons Heere, eenige hairen uyt zynen gebenedyden baert, eenige stuckxkens van de doorne kroone, van de lancia, van de colomme daer Jesus aen gegeesselt wiert, van de sweepe waer mede hy is gegeesselt geweest, dry groote stuksckens van het H. Cruys, een stukken van zynen purperen mantel, ende eenen van zynen doek.

Wy zaegen daer ook veelderhande reliquien der Heylige ende der Apostelen, ieder in een zeer groot zilveren beeld, het been van den arm van den Paus Innocentius den elfsten van zalige gedachtenisse. Dry crucifixen waer van het een uyt Brasilien is voortgekomen door de natuere. Het tweede uyt den steel van een blomme zoo levendig dat het de konste zelfs nauwelykx alzo en zoude kunnen uytwerken, het derde is het crucifix, het welke tot Ferdinandus den tweeden sprak, alswanneer dat hy den bystand Godts verzocht tegen de Turken, ende zeyde: Ferdinandus, ik en zal u niet verlaeten.

Hier wiert ook gezien een beeld van Maria met haer kindeken, het welke gesneden is door eenen ongeloofigen moor niet wetende, wat hy sneed; maer het is zoo konstig als iet kan gemaekt worden.

In dezen threzoor ofte schatkamer, ziet men by menigte van goude ende zilvere kelken, ende remonstrantien, en ciborien, ampullen, ende ander outaer-ciraet, onwaerderelyk om de konste ende gesteenten.

Wy gingen ook den schat zien, die den keyzer Matthias, ende zyne huysvrouwe de keyzerinne Anna vereert heeft aen het convent der Capucynen.

Wy zaegen daer veel schoone reliquien, die in verscheyde kassen gesloten waeren, allegaeder bezet met diamanten ende

kostelyke gesteenten, ieder van deze reliquien was met eenen geborduerden doek zoo schoon gevrocht, dat het al is wat dat de konste kan uytvinden ende uytwerken, door de eygen hand van deze godvruchtige keyzerinne.

Wy zaegen daer een beeld van Maria, het welke de natuere heeft voortgebracht uyt den wortel van een blomme, ofte boom, al of den meesten konstenaer dit hadde gesneden, ende dit beeld was zeer buygzaam.

Daer wiert hier ook bewaert een zeer groot roosen-krans-ken, het welke de keyzerinne Anna daegelykx uytlas; maer ieder thientjen is van vier en dertig besekens, ook de discipline daer mê zy haer zelven kastyde.

Wy zaegen daer ook ses kandelaeren op den outaer ontrent dry voeten lank, geschat op 12000 pattacons. Wy zouden wel moeten eenen geheelen dag besteden, om alle deze ende voorgemelde kostelykheden te zien, zonder daer een eynde te kunnen hebben.

Den 18 meye wezende den eersten cruysdag, de ordinaire processie wierd gedraegen door het capittel van Ste Stevens, geassisteert van alle biddende ordens, ende van het magistraet, ende ieder weirelyken priester, ende ook iederen heere van het magistraet hadde een thuytlen van blommen in de hand.

'S middags gingen wy by den graeve van Armoise, afgezant van den hertog van Loreynen, den welken zoo wel als zyn huysvrouwe zeer weirdige en minzaam menschen zyn, ende van groot vermogen in het hof; wy wierden daer zeer treffelyk onthaelt met den kostelyksten wyn die het land geven kan.

Den 19 meye ben ik met myn heer den borgemeester

Bouchaute uyt Weenen met den post vertrokken, naer dat ik alvooren 's morgens vroeg de misse gecelebreert hadde tot voorspoet van onze reyze.

EYNDE.